

בתקוע השופר

הרצל דמותו, פועלו ומבחר כתבים

תיאודור הרצל:

"... צריך על כל פנים שתתקע בקצת יתר כח
בשופר, אם רצונך להקהיל אנשים מכל העולם
כולו."

(במכתב, לפני הקונגרס הציוני הראשון)

בחקוע השופר

הרצל דמותו, פועלו ומבחר כתבים

עורך ראשי: ד"ר ראובן הכט

ראש המערכת: אהד זמורה

בהוצאת מולדת, חברה לפיתוח בע"מ

WHEN THE SHOFAR BLOWS
Herzl, His Image, Achievements and
a Selection of His Writings

©

Published by MOLEDETH Development Co. LTD.

Printed in Israel, 1999

מסת"ב 1-010-366-965

סדר: ע.ג.ע., תל-אביב

הפקה: מחברות לספרות, זמורה

לוחות, הדפסה וכריכה: מפעלי דפוס כתר, ירושלים

© מולדת, חברה לפיתוח בע"מ, חיפה

נדפס בישראל, תשנ"ט / 1999

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר
או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מיכני או אחר – כל
חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא
ברשות מפורשת בכתב מאת המו"ל.

בתקוע השופר הרצל דמותו, פועלו ומבחר כתבים

עורך ראשי: ד"ר ראובן הכט
ועדת היגוי: הרי זסלר, יו"ר
ד"ר יעקב בך
צבי הרמן
אהד זמורה

ראש המערכת: אהד זמורה
עורכים: יצחק הס, תרזה איזנברג
עורכי משנה: איילת דרימלר, משה שניצר

מסות: ד"ר עדית זרטל ("חותמה של תרבות",
"מעלילות האספסוף אל רשיון לרצח עם",
"יש מאין", "מחלוקת לשם שמים וארץ",
"לפני מלכים יתייצב", "מלך היהודים",
"הטרגדיה של משפחת הרצל")
ד"ר בועז שפירא ("תור הלאומיות והחשמל")

יעוץ מדעי: ד"ר אלי שאלתיאל

עיצוב הספר: מרים שיש

ציור העטיפה: אבנר כץ
איורים לאלטנוילנד: אבנר כץ
איורים לסיפורים ופלייטונים: חובב רשלבך

חברי מערכת: נח איתן, הרצליה אפרתי, רונית אשד, הרולד בלומברג,
צבי זמורה, יוחנן סמואל, סוזן רוז, מרים רוזנברג

תרגומים: שמואל שניצר – אלטנוילנד, מדינת היהודים,
יומן נעורים ומיומני הרצל. תרגומי מאמרים, רשימות, סיפורים וכתבות
המופיעים במדור מיגוון הם משל: ר' בנימין, שמשון מלצר, א.ש. שטיין, מאיר
שלי, משה שרף.

תחקיר תמונות: נילי אבנת
רישום תמונות: בת-שבע מלאי
תודות: יורם מיוורק, הארכיון הציוני, ירושלים
ראובן קופלר, הארכיון הציוני, ירושלים
יוחנן ארנון, ספריית אחד העם בבית אריאלה, תל-אביב

עורכו הראשי של הספר, ד"ר ראובן הכט, וכן יצחק הס, הרולד בלומברג ויוחנן סמואל שליוו במשך
שנים את העבודה על הספר, לא זכו לראותו בצאתו לאור. יהא זכרם ברוך.

תוכן

כרך א'

10	מפנה המאות / חותמה של תרבות
36	מפנה המאות / תור הלאומיות והחשמל
50	תיאודור הרצל / יומן נעורים
68	שנאת עולם / מעלילות האספסוף אל רשיון לרצח עם
106	תיאודור הרצל / מדינת היהודים ניסיון לפתור את שאלת היהודים פתרון מדיני פתח דבר 109 * מבוא 111 * חלק כללי: שאלת היהודים 118 * החברה היהודית 125 * אגודות מקומיות 139 * אגודת היהודים ומדינת היהודים 145 * אחרית דבר 145
156	תיאודור הרצל / מבחר מן היומנים 1895–1904 / רומן עם ההיסטוריה * אוטוביוגרפיה 208–209
270	מיסוד החזון / יש מאין
302	חמישה נאומים היסטוריים
326	תומכים ומתנגדים / מחלוקת לשם שמים וארץ

כרך ב'

362	מדינאי דיפלומט / לפני מלכים יתייצב
394	לקט ממכתבי הרצל בין השנים 1895–1904
412	תיאודור הרצל / אלטנוילנד ספר ראשון: צעיר משכיל ומיואש 415 * ספר שני: חיפה, 1923 442 * ספר שלישי: הארץ הפורחת 475 * ספר רביעי: פסח 513 * ספר חמישי: ירושלים 544
570	מלך היהודים
586	הטרגדיה של משפחת הרצל

616

מיגוון

* צוואתו הספרותית 618 * מאושל 619 * הציד בבוהמיה 623
* האוטמוביל 627 * צעצועים של שנת 1900 632 * פיגמליון 638
* ספינת האוויר המנווטת 647 * מסבאת האנלין 652 * המנורה 657
* סולון בלודיה 660 * היכל בורבון: אגרוף 670 * ראשים באולם בית-
המשפט 673 * אוגוסט בירדו 678 * בית-ספר של העיתונאי 681

688

אחרי מות

702

ציוני דרך בחייו של הרצל

706

מקורות

707

מקורות למסות

708

מפתח

מדינאי ודיפלומט

לפני

מלכים

יתייצב

הקדמה

הופעתו המטאורית של תיאודור הרצל על בימת ההיסטוריה העולמית, כדברו של העם היהודי וכדברה של החזרה לציון, עוררה בבת אחת את הלאומיות היהודית הכבושה זה מאות שנים. אמונתו האיתנה ומחויבותו העמוקה, שהניעו אותו עוד בטרם כתב את מדינת היהודים, קיבלו תנופת עשייה תזזיתית, שלא שככה אלא במותו, כעבור פחות מתשע שנים. למסע הרפתקה אדיר זה, שבו טווה אין-סוף קשרים, גייס רבבות אוהדים, התעמת עם יריבים, התייצב מול גדולי עולם, יצר ארגון עולמי, הקים עם מרבצו, ספג אכזבות ומרורים, צבר הישגים שאין לשערם ונחל ניצחונות, דרוש היה כישרון דיפלומטי מזהיר, מבט מדיני מרחיק ראות, עיקשות שמכשולים לא ירתיעוהו ואופי מוצק כסלע. במילה אחת – מנהיג.

בתשע שנים קצרות-ארוכות אלו למד הרצל להכיר מקרוב את מאזן הכוחות באירופה תוך כדי קשירת קשרים אישיים עם רוב בעלי העוצמה ביבשת – השולטאן ואישי החצר הטורקית, חוגי הקיסרות באוסטריה, מלך איטליה, קובעי המדיניות בצרפת, רבי השלטון בגרמניה, האפיפיור בוטיקו, נאמניו של הצאר הרוסי, שרים בממשלת בריטניה – אף כי לא היו "דיוויזיות" מאחוריו ואיש לא פרש גלימה על כתפיו, הוא ייצג עם ממשי בדיוניו עם קברניטי עולם.

"...הרצל היה אולי היהודי הראשון בתולדות גלות ישראל אשר הבין כי ייתכנו יחסי-גומלין, יחסי קח ותן, יחסי עזרה והשפעה הדדית בין העם היהודי ובין העמים האחרים, אם רק העם היהודי יתארגן כעם ויפעל כעם..." כך איפיון ראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון את הרצל.* ועוד כתב: "ברעיון הישן שימיו כימי עם ישראל, רעיון מדינת היהודים, ידע הרצל לצקת כוח מחדש ותנופה אדירה" – כי הרצל ידע סוד העשייה ההיסטורית, שלא ידע אף אחד מקודמיו. הוא ידע סוד הביצוע המדיני, ואת הסוד הזה גילה בתוך עצמו ובתוך העם היהודי גופו. הוא הפך את העם היהודי בפעם הראשונה מאז לכת העם בגולה לכוח ולגורם מדיני. הרצל יצר את המדיניות היהודית. הוא חישל את הכלים והמכשירים הדרושים לעם במלחמת שחרורו ותקומתו: את הבימה העולמית, את מסגרת אירגונו הלאומי, את נציגותו הפוליטית, את מכשיריו הפיננסיים-הממלכתיים.

"מאות שנים היה העם היהודי בעולם כולו רק אובייקט ומשחק בידי כוחות מדיניים זרים – לשבט או לחסד. הרצל הפך אבק-אדם הנישא על-ידי רוח מצויה ובלתי-מצויה – לעם המנסה לעצב את גורלו המדיני, ונהפך לגורם עצמאי על בימת המדיניות הבינלאומית. הוא נתן לעמו לא רק מטרה מדינית, אלא גם אמצעים למימושה, ובראש ובראשונה את ההכרה שהעם היהודי, למרות פזוריו ותלישותו – הוא כוח היסטורי, אם רק ידע להשתמש ולנצל את כוחו למען גאולת עצמו".

ב־16 ביוני 1895 רשם עיתונאי וינאי יהודי בן שלושים וחמש ביומנו: "בשבילי פסקו החיים והחלו דברי ימי העולם". אילו קראנו משפט זה כשהוא מנותק מהקשרו ההיסטורי ומידיעתנו מאה שנים מאוחר יותר, מה גדולה היתה המהפכה שחולל לימים אותו עיתונאי צעיר ועדיין אלמוני; ואילו נמנעה מאתנו היכולת לראות בו, בדיעבד, את כל הפוטנציאל העצום שהיה טמון בו, היה במשפט כזה כדי להעיד או על טירוף או על תחושת שליחות פנימית אדירה, חובקת עולם; שני מצבים אנושיים שאינם כה רחוקים זה מזה. ואכן, כאשר כתב תיאודור הרצל את המילים האלה הוא היה נתון בסערת נפש קיצונית ונמשכת, שטילטלה אותו על סיפם של שני המצבים הקוטביים הללו. רגע אחד ראה את עצמו כמנהיג העם, בדמותו של משה, אשר "חוזר ומחדש את המסורת הקטועה של עמנו, ... מוליך אותו אל הארץ המובטחת", כפי שכתב ביומנו ב־10 ביוני, ואילו יומיים אחר כך שאל את עצמו ביומנו, אם אין הוא הוזה הזיות טירוף. בהינף אחד אמר לעצמו באמצעות יומנו כי הוא מאמין ששמו ייזכר בין "מיטיבי האנושות הגדולים"; ובמשפט הבא כבר טרדה אותו המחשבה אם אין בעצם ביטוין של מילים שכאלה משום שיגעון גדלות; או במקום אחר: "בימים האלה פחדתי תכופות שמא אצא מדעתך, כל כך רדפו הלכי המחשבה זה אחר זה בתוך נפשי".

בתכניתו המדינית המהפכנית שהיתה מתגבשת באותם הימים במוחו הקודח, לכינונה של "מדינת היהודים" לצורך פתרונה של "שאלת היהודים", ראה לא רק גאולה לעמו האומלל וידוע הסבל, אלא לא פחות מכך גם פתרון חיוני לעולם כולו, "צורך העולם", כלשונו; וב"ארץ המובטחת" שחזה בדמיונו ושרצה שיהודים יוכלו להלך בה ולחיות בה כ"אנשים חופשיים על האדמה שלנו", שבה יהיה "מותר שיהיה לנו חוטם עקום, זקן שחור או אדום ורגל כפופה" וש"קריאת הבוז 'יהודי' תהא [בה] למילת כבוד כמו גרמני, אנגלי או צרפתי...", הוא ראה גם ארץ שתהיה מופת לעולם כולו, מעבדה לניסויים חברתיים, בית אוצר של תרבות ואמנות, "ארץ פלאים". לכן יכול היה לכתוב ביומנו אותו משפט רהבתי כביכול, שכתב ב־16 ביוני: לא רק שהחלו דברי ימי העם היהודי, אלא שזו תחילתם של "דברי ימי העולם", וכי הוא עצמו לא רק מיטיב עם בני עמו היהודים, אלא בין "מיטיבי האנושות הגדולים".

מה הניע איש כמותו להעמיד את עצמו בראש מהלך חובק עולם למען שינוי טוטאלי במצבם של היהודים? מה הביא את היהודי הבורגני והאלגנטי הזה - שנאמר עליו כי לא היה יהודי שנראה כל כך לא־יהודי כמותו ושיכול היה להמשיך את חיו הנוחים כעיתונאי מצליח וכמחזאי שמחזותיו מועלים בדרך קבע על בימותיה של וינה, "סתם ליטראט עם אמביציה קטנה וגאוותנות קלה", כפי שהגדיר את עצמו - לרתום את עצמו עד כלות הגוף והנפש בשירותו של עם דחוי ומבוזה, שסיכויי גאולתו נראו כה מועטים? ההיו אלה נאומיהם של שונאי ישראל שנשמעו בתכיפות גוברת בפרלמנטים של אירופה כולה - בגרמניה, בצרפת, באוסטריה - והתביעות שהועלו מכל עבר כמעט

למעלה: הרצל בצילום מ־1896, סמוך להתחלת פעולתו הציונית.

למטה: "הבוגד", היא כותרת הכרזה מס' 35 בסדרה השבועית של כרזות בשם "מוזיאון הזוועות" שיצאו לאור בפאריס בתקופת פרשת דרייפוס. הכרזה המתארת את אלפרד דרייפוס, הקצין היהודי שהעלילו עליו אשמת ריגול ב־1894. משפטו הסעיר את צרפת, שיסע אותה לשני מחנות, והפך לציון דרך באנטישמיות המודרנית ובתולדות צרפת (ראו המסה "שנאת עולם").

להחרים את רכושם של היהודים, לחסום בעדם את הכניסה לשירות המדינה ולסלקם מארצות מושבם! ההיתה זו עליית כוחו הפוליטי המסוכנת של בן עירו של הרצל, ראש הסיעה האנטישמית במועצת העיר וינה, קרל לואֶגֶר, שהרצל, התכוון זה כבר לזמנו לדר קרב! ואולי היו אלה המחזות האנטישמיים המסלידים שעוררו משפטי־הבגידה המזויף והמבוים של הקפטן דרייפוס והטקס המשפיל של הורדת הדרגות שלו בחצר האקדמיה הצבאית בפאריס, אשר הרצל דיווח עליהם לעיתונו הווינאי? אפשר כמובן שהצטברות כל אלה יחד, ושמה גם מצוקותיו האישיות, חיי המשפחה המיוסרים שלו, ודחיית מחזהו האחרון הגטו החדש על ידי התיאטרונים הגדולים של וינה, הם שהוסיפו והקלו עליו לעשות צעד כה גורלי אל תוך תשע השנים הבאות בחייו, שנות המדינאות שלו, השנים שבהן "פסקו החיים", שנותיו הגדולות שהיו גם שנותיו הקשות והאחרונות.

שנים אינטנסיביות אלה שלו אישית ושנים שבהן באה מאה אל קיצה והחלה מאה חדשה, הביאו את הרצל לראות את ההתחלות של הגשמת החזון שלו, את ראשית בנייתה של התנועה הציונית כתנועה פוליטית כלל עולמית ואת כינונם של מוסדותיה. שנים אלה גם זימנו אותו - תחילה כממונה מטעם עצמו על פתרון השאלה היהודית ולימים כנציגו של העם היהודי ושל התנועה הציונית - אל שליטים אדיריעולם, שמהם ביקש להיבנות ובעזרתם קיווה להתחיל במימוש תכניותיו. בשנים אלה ידע את שיאי הרגש בחייו, נהפך ל"מלך היהודים" בעיני בני עמו ולא פחות מכך גם יצר יריבים ומתנגדים חריפים. שנים אלה, שבהן היה לא רק הוגה הציונות המדינית והבונה שלה אלא גם הסוכן הנוסע של רעיונותיו ותכניותיו, המביא אותם אל דלתו של כל מי שהיה רק מוכן לשמוע אותו, גם כילו את כוחו והביאו עליו כנראה את מותו המוקדם. ה"קריירה" המדינית הדיפלומטית של הרצל היתה אכן קצרה. תשע שנים בלבד, עד יום מותו, הוא עשה בזירה הציבורית. אבל כאשר נטש זירה זאת במותו, שוב לא היתה "שאלת היהודים" במצב שבו היתה כאשר נכנס הרצל לראשונה לזירה זו, והאיש עצמו אכן נכנס בקומה זקופה לדברי ימי העולם.

צעד ראשון אל הזירה הציבורית

באביב 1895, בפאריס, שם ישב בתפקיד הכתב של העיתון הווינאי נליה פרייה פרסה, חצה הרצל את הגבול הרה הגורל והיה מאיש פרטי לאיש ציבור, המקדיש את חייו לעבודה לטובת בני עמו ואשר עתיד להניע את המהפכה הציונית שתהיה לימים אחת המהפכות הגדולות והמצליחות של המאה העשרים. אמנם רק כעבור כחצי שנה, בינואר 1896, לאחר שפירסם בשבועון היהודי היוצא בלונדון, ג'ואיש כרוניקל, מאמר בן שני עמודים שהזמין אצלו עורך השבועון, אשר מאיריס, בעקבות הרצאתו במועדון "המקבים" בלונדון, שישה שבועות קודם לכן, כתב הרצל ביומנו כי זה "הצעד הראשון אל תוך הזירה הציבורית". אבל כבר באותו אביב פאריסאי, שישה חודשים קודם לכן, חל בו המהפך האישי הגדול שקבע את דרך חייו עד נשימתו האחרונה, ושהיטה גם את דברי ימי העם היהודי. לא מכוחו של אירוע אחד אלא בהשתלשלות מורכבת של אירועים, שההיסטוריון לעולם אינו יכול לרדת אל חקרה עד תום, ניעורה באותם ימים בהרצל בכל עוצמתה תודעת השתייכותו אל העם היהודי ותחושת הדחיפות שבפתרונה של השאלה היהודית. בפעם הראשונה מאז בגר הלך הרצל לבית־כנסת בפאריס, והטקס והתפילה עוררו בו התרגשות והזכירו לו את ימי ילדותו בפֶּשֶט שבהונגריה.

זמן מה השתעשע ברעיון של חקירת מצבם של היהודים בעולם כולו, של תיעוד מעשי העוול והפגיעה בהם, וכתובת יצירה גדולה, מקיפה, מתועדת היטב, "לטובת היהודים". המוזר הוא שאחד האנשים הראשונים ששמעו על תכניתו זו של הרצל היה דווקא הסופר הצרפתי שלא נמנה עם אוהדי היהודים, אלפונס דוֹדֶה. בין הסופר הצרפתי, מחברו של טרטרן איש טרסקון, שהיה אז בשיא תהילתו, ובין העיתונאי הווינאי הצעיר וה"אקזוטי", שחור העיניים והזקן, נקשרו קשרי ידידות, כביכול בלתי צפויים. הרצל נהג לעיתים לסעוד

למעלה: קרל לואגר (1844-1910). עורך דין, פוליטיקאי, נואם מזהיר. מ־1885 היה נציג בבית הנבחרים האוסטרי. נבחר לראש העיר וינה ב־1895, מטעם המפלגה הנוצרית סוציאלית, ברכבו על גב רגשות לאומניים ואנטישמיים.

בעמוד ממול: אלפונס דודה (1840-1897) סופר צרפתי נודע. מחברם של: מכתבים מהטחנה, טרטרן איש טרסקון והנערה מארל. אף כי בדרך כלל לא אהד את היהודים, התיידד עם הרצל כשזה שהה בפאריס והתרשם מהרעיון הציוני.

צהריים בביתו של הסופר, ודודה היה מאלה שהכניסו את הרצל לחוגים הספרותיים והאינטלקטואליים של פאריס. הוא הפגיש אותו בין השאר גם עם מרסל פרוסט וגם עם אֶדוּאַר דרימוֹן, עורכו של העיתון האנטישמי הארסי לה ליבר פארול. כמו שאירע לעתים קרובות ובמפגשים רבים בחייו של הרצל, קשר של משיכה מוזרה נקשר בינו, היהודי, ובין אלפונס דודה, האינטלקטואל הצרפתי האנטישמי, ואחד מנושאי השיחה הרבים שלהם היה עניין היהודים, שהעסיק את השניים, כל אחד מנקודת ראותו שלו. כאשר סיפר הרצל לידידו הבוגר על רצונו לתעד את מצב היהודים בעולם, שאל אותו זה אם בכוונתו לעשות זאת בצורת רומן. "לא", השיב הרצל, "ברצוני לכתוב ספר לגברים". תשובה מוזרה אף היא, אלא אם כן ראה הרצל ברומן צורה ספרותית שנועדה לנשים, ובדיון אינטלקטואלי מתועד בשאלה מדינית היסטורית – עניין לגברים בלבד. מכל מקום, דווקא דודה לא קיבל את עמדתו הסטראוטיפית של הרצל והציע לו להרהר שנית בתכניתו. "לרומן" – אמר להרצל – "יש השפעה הרבה יותר גדולה. ראה את אוהל הדוד תום". העיקר הוא, השיב לו הרצל, ש"היהודים חייבים ליטול את גורלם בידם".

את הספר שתיכנן לכתוב לא כתב בינתיים, אבל לעומת זאת גמלה בו ההחלטה לקחת את גורל היהודים בידיו שלו, וכצעד ראשון ביקש לו אפוטרופוס רב עוצמה שיסייע לו במימוש תכניתו, בעל ברית חזק, שיוכל להעניק לו "מטרייה" פיננסית ופוליטית. מעתה ואילך הינחה קו זה – ניסיון התקשרות עם "מעצמה" אוהדת – את מדיניותו ואת פעולתו של הרצל. שורה ארוכה של אישים חזקים, מי שנחשבו לגדול־עולם, בין שהיו אנשים פרטיים שצברו עוצמה כזו או אחרת, בין שהיו ראשי מדינה, אישים כאלה שכף רגלם של נציגי העם היהודי מעולם לא דרכה בטרקליניהם, הצליח הרצל לפגוש בתשע שנות פעילותו המדינית. מכוחן של הנסיבות ההיסטוריות והמדיניות של הזמן – הבעיה היהודית אכן הטרידה את החברה האירופית באותה תקופה – ובעיקר מכוח הרעיונות לפתרון השאלה היהודית שנשא איתו הרצל, וכן תחושת הדחיפות שהצליח לעורר אצל קוראיו ואצל שומעיו והכריזמה האישית המדהימה שלו, נפתחו כמעט כל הדלתות בפניו. וכך, מעתה ואילך, במשך תשע השנים שנותרו לו וכאחוז דיבוק של תחושת הזמן – האישי שלו וההיסטורי – המתכלה, ובעודו שוקד על ניעורם של היהודים – משכילים, אנשי הון, מעצבי דעת קהל – ועל הקמתה ובנייתה של התנועה המדינית החדשה שלו, שיגר הרצל את רעיונותיו ואת כתביו בשאלה היהודית לכל העברים, ונע בקדחתנות על פני אירופה כולה בחיפוש אחר בעלי ברית חזקים.

המפגש הראשון עם הבארון הירש

הראשון שאליו פנה היה הבארון מוריס הירש, שאחד מארמונותיו שכן בשדרות אליזה בפאריס. בתחילת חודש מאי 1895 שלח הרצל מכתב אל הבארון בבקשה שיקבלו לשיחה ב"שאלת היהודים":

אדון נכבד מאוד, מתי יורשה לי הכבוד לבקר אצלך? הייתי רוצה לשוחח עמך בשאלת היהודים. אין הדברים אמורים בראיון עיתונאי, גם לא בעניין כספי מוסווה או גלוי... כל שאני מבקש הוא לשוחח איתך שיחה פוליטית־יהודית, שאולי תצמיח פעולה בימים שגם אני וגם אתה שוב לא נהיה עוד בין החיים.

אין לדעת בדיוק מדוע החליט הרצל לפנות קודם כול אל הבארון הירש. הבארון היה אמנם מעשירי זמנו. על העושר הרב שירש מאביו הבנקאי, ושקיבל באמצעות הנישואים ממשפחת אשתו, הוסיף הוא עצמו והאדיר הון ונכסים מעסקיו חובקי היבשות במסילות ברזל, ברכבות, בתעשייה ובבנקאות. כבר בשנות השישים של המאה ה־19 תרם כספים רבים לפעולות עזרה וחינוך של מוסדות יהודיים, ונודע כאחד הפילנטרופים היהודים הגדולים, אם לא הגדול שבהם. ב־1891 ייסד את "חברת ההתיישבות היהודית", שנועדה

במקורה להוציא את יהודי רוסיה מארץ זן, ליישבם מחדש בארגנטינה ולהפכם לעובדי אדמה שם. למשלחת של "חובבי ציון" שביקשה ממנו להשקיע את כספיו בהתיישבות יהודית, לא ביבשת דרום אמריקה אלא בציון, בארץ-ישראל, השיב הבארון הירש כי מקום זה טומן בחובו סכנות חדשות ליהודים ואין הוא בבחינת נמל מבטחים.

בתשובה למכתבו הראשון של הרצל, ביקש הירש מהעיתונאי הווינאי שיפרט את רעיונותיו ותכניותיו בכתב. ב-24 במאי כתב אפוא הרצל להירש, בישירות כמעט מביכה, כי מעשי הפילנטרופיה שלו עד כה, אף שהיו בהם נדיבות וגדלות-נפש, היו יקרים להחריד, מוטעים וחסרי שחר. "עד כה היית רק פילנטרופ... אני מבקש להראותך את הדרך להיות יותר מזה". משרק יתפנה לכמה שעות, הבטיח הרצל לבארון הירש, הוא מתכוון להתיישב ולכתוב למענו את תכניתו ל"מדיניות יהודית חדשה". וכך אמנם עשה. האתגר שהציב לעצמו, לארגן את מחשבותיו בשאלת היהודים ולנסחן למען הבארון, השתלט עליו כליל, עד כדי אובססיה. בכל מקום שבו שהה ועשה, "בהליכה, בבית הנבחרים, במסעדה, בתיאטרון", נאבק עם מחשבותיו ורעיונותיו, רשם קטעי משפטים ושברי רעיונות על כל פיסת נייר שהיתה בידו, ואחר כך העלה אותם בצורה מסודרת יותר על הכתב. הנוסח הכתוב הראשון של תכניתו לפתרון "שאלת היהודים" החזיק עשרים עמודים בקירוב, כתובים בצפיפות. בתכניתו דיבר הרצל על שתי מגמות של פתרון, שהיו גם מקבילות זו לזו ונועדו גם להשלים זו את זו: כיוון אחד של פעולה היה עבודה חינוכית מקיפה להכשרת הלבבות בקרב היהודים עד ליציאתם מארצות מושבם, כלומר, הגירה רבת, שהיתה כיוון הפעולה השני, לטווח הארוך יותר, ואשר נראתה להרצל הדרך היחידה לפתרון כולל של שאלת היהודים.

בוועידה השלישית של ציוני רוסיה, שהתקיימה בדצמבר 1903 בהלסינגפורס, נוצקו ונוסחו שניים ממושגי היסוד בדיון הציבורי בעולם היהודי: "עבודת ההווה" ו"עבודת העתיד". אלה היו מנוגדים כביכול זה לזה, אבל בה בעת גם השלימו זה את זה, כלומר, מכאן עזרה ליהודים, הכשרתם ושיקומם בכל מקום שבו הם נמצאים, בבחינת "עבודת ההווה", ומכאן השאיפה לפתרון הגדול, השלם והגואל, שהוא אפשרי רק בארץ-ישראל, דהיינו "עבודת העתיד". מעניין שעשר שנים קודם לכן כבר היו מצויים רעיונות יסוד אלה, אם כי במצב עוברי, בתכניתו הראשונה של הרצל משנת 1895, שנועדה לבארון הירש. הרי לכך בדיוק התכוון הרצל כאשר דיבר על שני כיווני העבודה שיש לעשות בקרב היהודים: ראשית לכל

למעלה מימין: הבארון מוריס הירש (1831-1896), בנקאי, נדבן יהודי, מהעשירים בזמנו. נולד בבוואריה למשפחת בנקאים והתיישב בפאריס. יסד את "חברת ההתיישבות היהודית" (יק"א) כדי לסייע ליישוב מחדש של מהגרים יהודים ממזרח אירופה בארגנטינה. הרצל רצה לשכנעו להטות את אפיקי עזרתו מפילנטרופיה לנתיב אחר – ל"מדיניות יהודית חדשה".

למעלה משמאל: "נאוצ'וס" – בוקרים – יהודים במושבה מאוריציה, אחת מארבע המושבות החקלאיות שהוקמו ביוזמת הבארון הירש ובכספו בשנים הראשונות בארגנטינה. (השלוש האחרות הן מויזסוויל, קלרה וסך-אנטוניו). עד תחילת המאה ה-20 לא עלה מספר "המתאכרים" היהודים בארגנטינה על 7,000 ואחר כך החל היישוב העירוני, שהגיע על סף המאה ה-20, בבואנוס איירס, לעשרת אלפים.

”

אלך אל הקיסר הגרמני; הוא יבין אותי, כי הוא חונך לכך, לשפוט בעניינים הרי עולם.
(בפגישה הראשונה עם הבארון הירש, יומן, 2 ביוני 1895)

”

ומיד, יש לצאת במבצע רחב היקף של חינוך העם להישגי מופת בכל התחומים, להתנהגות מוסרית, לאומץ לב ולנכונות להקרבה עצמית. ובטווח הארוך יותר, ו"אם ירצו היהודים כבר בזמן הקרוב, כעבור עשר או עשרים שנה או, כבימי משה, כעבור ארבעים שנה, להיות לבני אדם, אין דרך אלא לצאת". ומי יקבע אם מצבנו כבר רע דיו? אם חסרי תקווה אנו? קונגרס של "נכבדים" יהודים, היתה תשובתו של הרצל, שהבארון הירש יכנס אותו כבר באחד באוגוסט, "במלון הררי בשווייץ". קונגרס ראשון בסוגו זה הוא אשר יחליט אם בְּשֵׁל המצב ההיסטורי ואם בגרו היהודים דיים כדי "להיות לבני אדם". כנראה מפני שהאמין בכך, אבל גם כדי למשוך את לבו של הבארון הירש לעניין, דאג הרצל להחניף לו בפנייתו ובתכניתו. הוא דאג לציין שבראשו של הקונגרס שיכנס יהודים מהעולם כולו, יעמוד הבארון הירש, והבטיח לו כי לקריאתו יבואו יהודים ו"ייענו מהעולם כולו...". ומה תהיה הפרוגרמה של הקונגרס? מה ייאמר לאנשים שיבואו להשתתף בו? ייאמר להם בעצם מה שהכול יודעים, יהודים ולא יהודים: כי ליהודים אין תקווה בשום מקום בעולם זולת ארץ-ישראל. כי הם שונאים ומנוודים. כי זכויותיהם ורכושם תמיד מוטלים בספק ותלויים על בלימה. כי שונאים אותם ומבזים אותם בין שהם עניים, בין שהם עשירים. כי מאשימים אותם בכל חוליי החברה, מגוללים עליהם את הסוציאליזם וכל רעה אחרת. "יש רק מוצא אחד: אל הארץ המובטחת!".

זאת ודברים רבים אחרים העלה הרצל על הכתב והתכוון לומר לבארון הירש בפגישתם הראשונה, ב-2 ביוני 1895. ואף שהכין את עצמו בדקדקנות לפגישה, לרבות פרטי לבוש, "בקפדנות מוצנעת", שכן "אין להפגין כלפי עשירים כבוד רב מדי", נחל הרצל בפגישה ראשונה זו שלו בענייני ציבור כישלון חרוץ. כדי לגבור על ביישנותו הטבעית או על יראת הכבוד היתרה שהיתה לו כלפי אדירי כוח וידועי שם, נקט נימה ישירה מדי ולעתים אף ארוגנטית, הרצה את דבריו באריכות רבה מדי, לא הניח לבארון הירש להתערב, להכניס הערה או שאלה, ובעיקר לא הגיע אל צדדיה המעשיים של התכנית, ונשמע לכן כמרחף בספרות מופשטות ויומרניות מדי. כאשר חש כי השיחה נשמטת מידי וכי הבארון הירש מאבד את סבלנותו, אמר הרצל, אולי כדי להציל את השיחה, ואף על פי כן בנימה שיכלה לבטח להשתמע כפוגעת: "אלך אל הקיסר הגרמני. הוא יבין אותי, כי הוא חונך לכך, לשפוט בעניינים הרי עולם". כאומר: הבארון הירש, שלא כמו הקיסר הגרמני, לא חונך ואינו בנוי לשפוט בעניינים הרי עולם המעסיקים בימים אלה את הרצל. כאשר שאל אותו הירש בלגלוג, מהיכן יקח כסף למימון פעולותיו ובעיקר למימון ההגירה הגדולה, הרי "רוטשילד יחתום לך על חמש מאות פרנק" בלבד, השיב לו הרצל מניה וביה: "אגייס מלווה לאומי של עשרה מיליארד מארק". "פנטסיה", אמר לו הירש. "היהודים העשירים אינם נותנים כלום. הם רעים, אינם מתעניינים בגורל העניים". כך אפוא, ובדברי נימוסים שגרתיים ובהבעת משאלה להיפגש שנית, הסתיימה פגישתו הראשונה החשובה של הרצל בענייני היהודים.

למען דגל הם חיים ומתים

למחרת היום, משחש כי החמיץ הזדמנות גדולה, ואף שהירש החמיא לו על תבונתו והבטיח לו כי יתקשר איתו בשובו מלונדון, כתב הרצל מכתב ארוך לבארון ובו ביקש להבהיר את אשר לא עלה בידו להבהיר בשיחה פנים אל פנים. במכתבו הוא ניסח את היסודות המרכזיים של תכניתו: מימון, ארגון, תעמולה, גיוס משכילים, דגל:

וכאן היית שואל אותי בליגלוג: 'דגל, מה זה? מקל עם סמרטוט של בדי? לא, אדוני. דגל הוא יותר מזה. עם דגל הולכים בני אדם אל מקום מאווייהם, ואפילו אל הארץ היעודה. למען דגל הם חיים ומתים; זהו אף הדבר היחיד שלמענו מוכנים הם למות בהמונים, אם מחנכים אותם לכך.

אבל פעם נוספת לא יכול היה הרצל להתגבר על יהירותו – שהיא אולי תוצאתה של הביישנות דווקא – ועל תוקפנותו, שהיתה כנראה תולדתה של תחושת הזמן הקצר שבערה בו, וגם במכתבו שב ותקף את הבארון הירש, בעיקר על שום רצונו שהיהודים לא יתקדמו, לא ישפרו את רמת חייהם והשכלתם, שכן לדעתו דווקא מן השאפתנות ומן ההשכלה באים על היהודים האסונות והשנאה. "יודע אתה שיש לך מדיניות ריאקציונית להחריד – גרועה ממדיניותן של האוטוקרטיות האבסולוטיסטיות ביותר?" כתב הרצל. ובנימה מתנשאת הוסיף כי למרבה המזל, כוחו הגדול של הירש, אפילו הוא לא יהיה בו כדי לעצור את שאיפתם של היהודים ואת מהלך ההתקדמות שלהם, וגם לא את תכניתו של הרצל, שהגדיר את עצמו במכתב כיהודי הרוח לעומת הבארון הירש שהוא יהודי הממון הגדול. "כוונתך טובה parbleu, je le sais bien" [באמת, אני יודע זאת היטב] – כתב הרצל לבארון וכדרכו תיבל את הגרמנית שלו במילים ובמשפטים בצרפתית – "על כן רוצה אני לתת לרצונך שלך את הכיוון הנכון". עוד אמר לבארון כי אין הוא, הירש, הכוח היחיד בעולם היהודי היכול לסייע להרצל בתכניותיו, אם כי היה שמח לרתום אותו ככוח מניע למימושן; יש אחרים, ובעיקר המון היהודים שהרצל כבר יידע למצוא את הדרך אליהם. ובנימה שהיה בה גם מעין איום סמוי, אם כי מעודן למדי, הוסיף הרצל: "אל תתפתה לצאת נגדי משום שאני צעיר ממך. בגילי, שלושים וחמש, אדם נעשה מיניסטר בצרפת, ונפוליאון היה קיסר".

אכן, פנייה מעוררת תמיהה של איש בן שלושים וחמש, עדיין אלמוני כמעט, אל אחד

האנשים החזקים באירופה, ודאי אחד מהיהודים רבי העוצמה של התקופה. רק בעירה פנימית של תחושת שליחות גדולה, היסטורית, אצל אדם שהחליט לרתום את חייו ואת כל משאבי השכל והרגש שלו, ובלי כל חשבון, לשליחות זו, יכלה להסביר פנייה מסוג זה ולהפיג במעט את מוזרותה. מעניינים וגם חושפניים מאוד מבחינת הלכי הנפש של הרצל הם האיזכורים ההיסטוריים בדבר גילו של נפוליאון הקיסר, וההשוואות המובלעות בהם. אולם יותר מכך, בדין ודברים ראשוני זה, שניהל הרצל עם הבארון הירש, כבר נתעצבה תבנית היחסים – שתחזור על עצמה פעמים רבות כל כך במפגשיו העתידיים עם האישים ה"חזקים" של תקופתו – שיצר הרצל עם הגדולים שאליהם פנה עם תכניתו לפתרון שאלת היהודים ואשר את עזרתם ביקש. לא כמבקש נדבות בא אל אישים אלה, גם לא כנציג מושפל ועלוב של עם קטן ומדוכא, אלא כשליח ההיסטוריה, כנושא חזון גדול, המציע לבני שיחו לחלוק איתו את הזכות להגשים את החזון הזה, ובכך גם לתפוס את מקומם הראוי בהיסטוריה העולמית. ככל שיכול, וככל שהדבר היה בידו, הוא תיכנן את הפגישות הללו עם אישי העולם לפרטי פרטים, ניסח לעצמו מילה במילה, את הדברים שהתעתד לומר, "ביים" את המפגשים בעיני רוחו כאיש תיאטרון, השקיע רוב מחשבה במראהו, בלבושו, בגינוניו. ואף על פי כן, המפגש עם הבארון הירש והקשר איתו לא הניבו תוצאות. אפשר שהרצל מיהר מדי לוותר על עזרת הבארון – אם משום שאצה לו מאוד הדרך, אם משום שחשב שדווקא הכישלון הזה ימריץ אותו למצוא את הנתיב לאישים גדולים וחזקים מהירש – הוא לא התעכב אפוא כדי להצטער יתר על המידה על כישלון ראשון זה ואף לא לעשות חשבון נפש, אלא פנה מיד להמשיך במעלה הדרך. עכשיו החליט לכוון את פעילותו אל עבר משפחת רוטשילד, ואף ראה בכך קפיצת מדרגה. "הייתי אצל הירש, [עכשיו] אני הולך אל רוטשילד כמו שהלך מולטקה מדנמרק לפרוסיה", רשם ביומנו.

עם רוטשילד: פגישה בין אש ומים

פגישה זו עם הרוטשילד הצרפתי, אדמון דה רוטשילד – לאו דווקא מן הידועים אך אחד העשירים שביניהם, אם לא העשיר ביותר ודאי התורם הנדיב ביותר, שהיה גם אבי המושבות בארץ-ישראל – היתה פגישה בלתי אפשרית בין אש ומים. באי רצון קיבל רוטשילד את פניו של הרצל, שנדמה בעיניו כהוזה וכחולה בשיגעון גדלות. הוא עשה זאת במשרדו ולא בארמונו הפרטי, מפגן ראשון ולא חסר חשיבות של הסתייגות מאורחו בתקופה ובחברה שהפרוטוקול מילא בהן תפקיד כה חשוב. הרצל לעומת זאת היה נכון, אם יסכים אדמון דה רוטשילד להעמיד את עצמו בראש התנועה למימוש תכניתו של הרצל, לוותר על חזון חייו ולהסתלק מרצונו מהנהגת התנועה, עד כדי כך האמין לפני הפגישה ובמהלכה בכוחו של רוטשילד להביא להגשמתה.

זה היה כבר אחרי ביקור ראשון של הרצל בקונסטנטינופול, שם העלה בפני ראשי השלטון את הצעתו לסילוק כל החוב הלאומי של האימפריה העות'מאנית – שעמד אז על יותר ממאה מיליון לירות שטרלינג – תמורת מדינה ליהודים בארץ-ישראל שתהיה מעין מדינת-חסות של השולטאן הטורקי. הצעה דמיונית זו העלה הרצל בקונסטנטינופול בלי שיהיה לו צל צילו של גיבוי פיננסי כלשהו. ועתה, לאחר מעשה, ביקש את תמיכתו של רוטשילד, גם אם הבטיח לו כי תמיכתו תידרש רק כאשר יאות השולטאן ויקבל את התכנית כלומר, רק במקרה של הצלחה. כמו הירש לפניו, לא היה רוטשילד מעוניין במהפכות גדולות, בשינוי טוטאלי של פני העם היהודי או בתחייה לאומית. כמוהו כהירש, ראה בהגירה המונית מאורגנת של יהודים לארץ-ישראל משום סכנה דווקא. הראשונים שיגיעו – אמר – יהיו הקבצנים שיבואו בהמוניהם, ומי יאכיל אותם? "יהיו קטטות ואסונות", אמר. בעיקרון מתנגד הוא לתכנית המושתתת על הפעלתם של המונים, ובנוסף לכך, אמר רוטשילד, אין הוא מאמין גם לא למילה אחת של הטורקים, ואין לו עניין לשמוע תכנית המבוססת על הבטחה שלהם. מילותיו האחרונות של הרצל לרוטשילד, לפני שנפרד ללכת, ובעוד הוא מכלכל כבר את צעדיו הבאים, היו מרירות אבל לא נואשות: "אתה היית המפתח של התכנית כולה. סירובך יביא להתמוטטות כל מה שעשיתי עד כה. עכשיו אצטרך לעשות את זה בדרך אחרת. אתחיל בתעמולה המונית". הרעיון לוותר על רעיונותיו, לזנוח את תכניתו, כלל לא עלה על דעתו. וממש כפי שעשה בסיום פגישתו עם הבארון הירש, נקט גם עתה, בפני רוטשילד, לשון שהיה בה איום כמעט לא מוסווה:

רציתי לתת בידיך את הנהגת התכנית, אתה טוען שיהיה זה אסון להפעיל המונים כאלה. צא וראה אם לא צפוי אסון הרבה יותר גדול, אם איאלץ בשל סירובך להפעיל את ההמונים בתעמולה חסרת מעצורים.

בעמוד ממול: הבארון הירש בקריקטורה משנת 1891, המראה אותו בראש מצעד דמיוני של יהודים רוטים. הקריקטורה מרמזת לחברת ההתיישבות שהקים באותה שנה כדי להבטיח את עתידם של יהודי מזרח אירופה, ובעיקר רוסיה, מחוץ לאירופה.

למעלה: הבארון אדמון דה רוטשילד (1845-1934) היה הצעיר בענף הצרפתי של משפחת רוטשילד. נודע יותר כ"הנדיב הידוע" מאשר בעסקי הבנק. הוא תמך בהתיישבות בארץ-ישראל מ-1882 עד סוף ימיו אך התנגד לציונות המדינית של הרצל. "רושם כללי: אדמון הוא אדם הגון, טוב מזג ומוג לב, שאינו מבין את העניין כולו ולכן הוא מבקש לעכבו..." – כתב הרצל ביומנו לאחר פגישתם.

אמנם ניסיונותיו לעניין את הרוטשילדים לרעיונותיו ולרתום אותם לתכניתו הנחילו לו מפח נפש, אך הוא זכה מהם, על דרך העקיפין, להחזר השקעתו, אם לא ליותר מכך. "הנאום בפני הרוטשילדים", שחיבר במשך חמישה ימים של טירוף חושים כמעט, מן ה-13 ביוני 1895 ועד ה-17 בו, טקסט שהחזיק יותר משישים וחמישה עמודים, ושהתכוון לקרוא אותו, על פי הוראות הבימוי שהגה בדמיונו, בפני מועצת המשפחה של הרוטשילדים – דבר שלא אירע מעולם, כי אלברט רוטשילד, ראש הענף האוסטרי של משפחת רוטשילד, שאצלו ביקש הרצל להציג את תכניתו, אפילו לא השיב לפניותיו של הרצל – היה הנוסח השיטתי ביותר עד אז של מה שעתידי כמה חודשים מאוחר יותר, בפברואר 1896, לראות אור בצורת ספר בשפה הגרמנית שכותרתו יודנשטאט [מדינת היהודים], אשר כבר באותה שנה תורגם לעברית, לאנגלית, לצרפתית, לרוסית ולרומנית, וחולל סערה בעולם היהודי. ואילו הכישלון המהדהד של פגישתו עם אדמון דה רוטשילד הצרפתי, בקיץ 1896, היה, כפי שכתבו היסטוריונים וביוגרפים של הרצל, ציון דרך ונקודת מפנה בקריירה של הרצל. מן הניסיון,

שלא עלה יפה, להיתלות בנדבנים גדולים לצורך השקת תכניתו הגרנדיוזית, פנה עתה הרצל אל דרך הקריאה אל ההמונים היהודים ואל דרך ארגון התנועה הציונית מן השורש.

עתה שוב לא ביטל הרצל זמן והחל בהפעלת ההמונים ובארגון התנועה. ממקס נורדאו, שאליו התוודע בשנת 1892, ואשר התפעל למקרא מדינת היהודים, ביקש שיעמוד בראש התנועה הציונית בצרפת, אל יעקב דה האז בלונדון פנה וביקש ממנו שיתחיל לארגן את הפעולה שם ושיקים את הקשרים הראשונים עם הקהילות בארצות-הברית. הוא החל להופיע באספות המונים, שזכו להצלחה עצומה ומילאו אולמות. בשובו לווינה פתח במלאכת הארגון הענקית של תנועתו. עוד קודם

לכן היתה לו שעה של נחת, כאשר נפגש בקארלסבאד, בדרכו לווינה, עם פרדיננד נסיך בולגריה. פרדיננד כשלעצמו היה חסר חשיבות בשביל הרצל, אבל הוא ראה בו חוליה מתווכת אפשרית אל הצאר הרוסי שאותו ביקש לפגוש ובפניו ביקש לשטוח את תכניתו להוציא את היהודים מארצו וליישבם בארץ-ישראל. בינתיים נתפס הנסיך פרדיננד לתכנית, שאת ראשי הפרקים שלה שמע מפי הרצל. "איזה רעיון נפלא, מעולם לא דיבר איתי איש בצורה כזו על שאלת היהודים... במה אני יכול לעזור לך?" הרצל ביקשו לדווח לצאר הרוסי ולהכשיר את לבו אליה, ואם אפשר גם להסדיר פגישה ביניהם. אף שאמר שהעניין מסובך ביותר, הבטיח פרדיננד לנסות ולהשתדל למען הרצל אצל דודנו של הצאר, וגם לעשות להפצתו של ספרו של הרצל, וזאת בתנאי שפגישתם שלהם תישמר בדיסקרטיות.

סוכני הדיפלומטיה האישית

מעתה עבד הרצל בשני קווי פעולה מקבילים. בנתיב האחד פעל לארגון תנועתו ולכינוס קונגרס יהודי ציוני בינלאומי גדול בקיץ 1897, ובמקביל המשיך לנסות ולהביא את תכניתו בפני ראשי מדינות, בעיקר הקיסר הגרמני והשולטאן הטורקי, ולרכוש את תמיכתם בה. כדי להשיג את מטרתו, בעיקר זו השנייה, הרצל כמעט לא ברר באמצעים או באנשים. מי שיכול היה לארגן לו פגישה עם מקורבי האישים שביקש להציג בפניהם את תכניתו, היה טוב בעיניו. כך נוצר סביבו חוג לוויינים ססגוניים ותמהוניים למדי, ובהם הכומר האנגליקני המסופח לשגרירות בריטניה בווינה ויליאם הקלר, קורא בכוכבים ובירחים, שכתב עוד ב-1884 את החיבור **שיבת היהודים לארץ-ישראל על פי הנביאים**, הצפויה לדעתו בסביבות שנת 1897, והדיפלומט הפולני, הסוכן החשאי ואיש המסתורין פיליפ מיכאל פון נױלינסקי, איש תרבות ושרלטן רב קסם, שהיה בעל קשרים נרחבים בשורות המימשל המושחת של טורקיה. השניים האלה ועוד אחרים שירתו את הרצל באמונה, ליוו אותו במסעותיו, ריפדו לו את דרכו אל ראשי המדינות ונהנו מידו הנדיבה, וגם עוררו עליהם את ביקורתם של ציונים רבים, שלא אהבו את סיגנון הדיפלומטיה האישית של הרצל, ושרצו לראות סביבו אנשים "מכובדים" יותר, אם אפשר יהודים, אם אפשר שיהיו אלה הם עצמם.

הכלר היה איש הקשר של הרצל אל הארכידוכס פרידריך מבאדן, דודו הקרוב והאהוב של הקיסר הגרמני וילהלם השני. בעבר לימד הכלר את בנו של הארכידוכס והיה בקשרי

למעלה מימין: ויליאם הנרי הכלר (1845-1931). כומר בריטי, יליד דרום אפריקה. מורו הפרטי של הנסיך לודוויג, בנו של הארכידוכס של באדן, ומקורב לקיסר וילהלם השני. פירסם חוברת בשם **שיבת היהודים לארץ-ישראל על פי חנביאים**, 1882. היה כומר של שגרירות בריטניה בווינה, שם פגש את הרצל והיה לידידו הנאמן. "אדם מיוחד ומסובך, יש בו נוקדנות רבה, ענווה מוגזמת, גלגול עיניים - אבל הוא גם משיא לי עצות מצוינות, שיסודן ברצון טוב ואמיתי" - כך תואר ביומנו של הרצל.

למעלה משמאל: הנסיך פרדיננד לבית קובורג (1861-1948). נבחר לנסיך בולגריה ב-1887. ב-1908 הכריז על שחרור ארצו מהאימפריה העות'מאנית ועל עצמו כמלך. הרצל ביקש להגיע באמצעותו, כמתווך, אל הצאר הרוסי ניקולאי השני.

בעמוד ממול למטה: קטע ממכתב בכתב ידו של הרצל, שנשלח לרעייתו יולי, בביקורו הראשון בטורקיה, ב-25 ביוני 1896, ממלון אימפריאל בקונסטנטינופול שבו שהה.

קרבה עם המשפחה. בתיווכו של הכלר – שהתייצב יום אחד במשרדו של הרצל והכריז על קיומו ועל הערצתו להרצל, ונראה תחילה להרצל כאיש לא מהימן ואף מפוקפק למדי, עד שתיווכיו העלו תוצאות של ממש – הרצל הזמין לקארלסרוהה, אל הארכידוכס, באפריל 1896. ההזמנה לבוא אל הדוכס הגיעה אל הרצל בדיוק ביום שבו נודע לו על מותו של הבארון מוריס הירש באחוזתו בהונגריה. "הירש מת" – כתב ביומנו הרצל ההמום ממותו הפתאומי של הנדבן הגדול – "ואני יוצא לדבר עם נסיכים". אף שיצא בידיים ריקות גם מעל פניו של הירש, מעולם לא חש הרצל כלפיו אותה מרירות שחש כלפי הרוטשילדים. ועתה גם הצטער צער רב על שהתמהמה משום מה ולא שלח לו, מיד עם צאתו לאור, את ספרו מדינת היהודים.

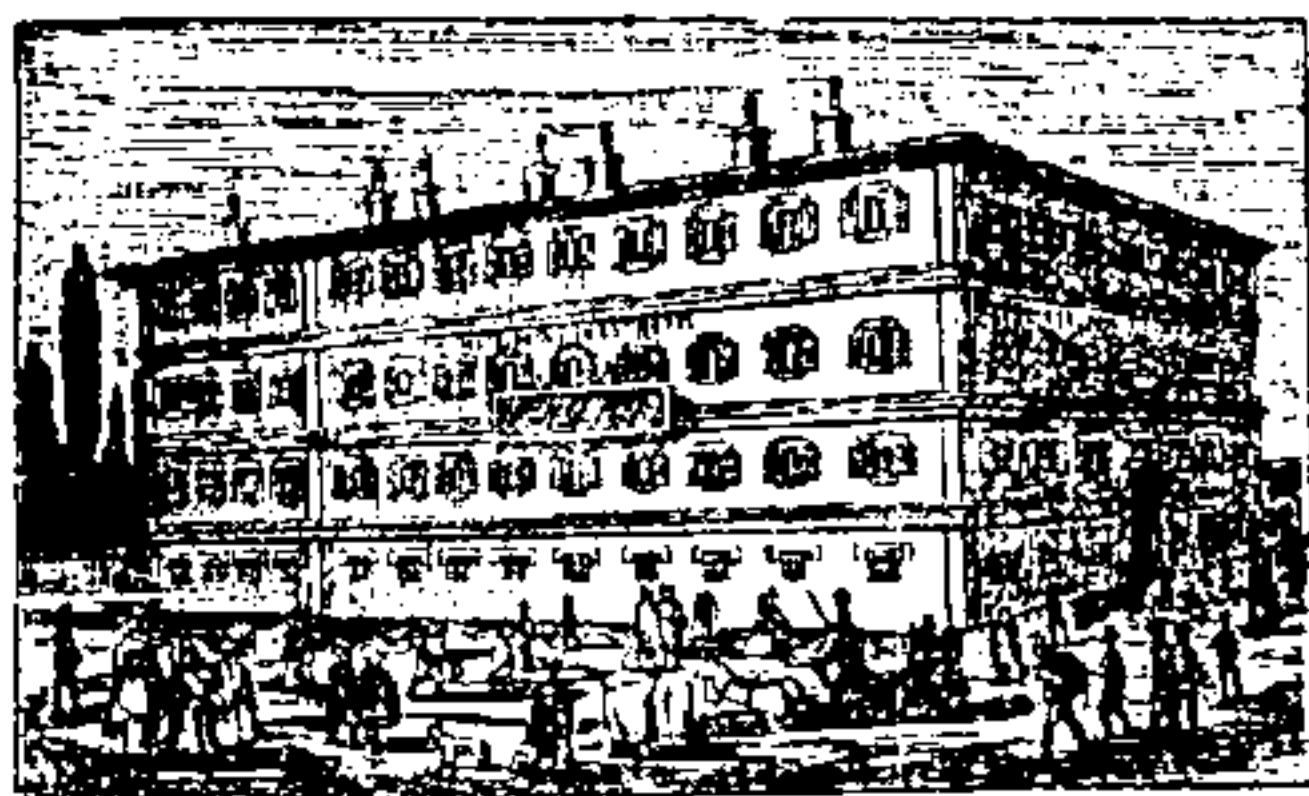
הארכידוכס נכבש לעניין

פגישת העיתונאי היהודי הווינאי, מחברו של ספר מעניין אבל דמיוני למדי בשם מדינת היהודים, עם הארכידוכס מבאדן, אחד האנשים בעלי ההשפעה על הקיסר הגרמני ובאירופה בכלל, היתה אירוע שלא ייאמן כמעט בקיסרות הגרמנית של שנת 1896. ואף

על פי כן, ואולי דווקא בשל כך, היה מבתן האש הראשון הזה של הרצל אצל נסיך גרמני גדול, השער אל הקיסר עצמו, הצלחה רבתי. יותר משעתיים יכול היה הרצל, הנרגש והמתוח מאוד תחילה, להרצות את דבריו בפני הארכידוכס, ש"רוכך" קודם בידי הכלר, ואשר נכבש לגמרי לקסמו האישי של הרצל, לכושר הביטוי שלו ולתעוזת הדמיון שלו. כדרכו, והפעם יותר מתמיד, הכין עצמו הרצל בפרטי פרטים לקראת הפגישה: מהדברים שיאמר, דרך אופן הצגתם ועד – כמו תמיד – הבגדים שילבש. כדי לרכוש את הארכידוכס לצידו, דיבר הרצל קודם כל על התועלת הרבה שתוכל גרמניה להפיק מן התנועה הציונית ומהגשמת תכניתו של הרצל. הציונות תסיט צעירים יהודים רבים, ואת הפרולטריון היהודי, מן הרעיונות המהפכניים ומן המפלגות המהפכניות באירופה כולה. העברת הון יהודי ורכוש יהודי מאירופה לארץ־ישראל תחליש את העוצמה הפיננסית היהודית הבינלאומית. הכרה של ראשי מדינות בתנועה זו ותמיכה בה תאפשר למהלך להיעשות בשקט ותוך כדי שמירה על הקיים, ומבלי שייהפך לכוח מערער יציבות. ליהודים שייכלו מרצונם עם התנועה הזאת ויתיישבו בארץ־ישראל, יושבו צלמם וכבודם. לעומת זאת, היהודים המרוצים כיום מחייהם וממקום מושבם, כמו למשל יהודי באדן, הנהנים משלטונו הנדיב והליברלי של הארכידוכס, אין כל סיבה שינטשו את מקומותיהם.

עד כדי כך נסחף הארכידוכס עם רעיונותיו של הרצל ועם האופן שבו הציג אותם בפניו, שהרשה לו בסוף השיחה, למרות שאחד התנאים לקיומה היה השמירה על חשאיות גמורה סביבה, להשתמש בשמו לענייניו ולומר לאנשיו, כי הוא מתעניין בסוגיית הציונות וכי הוא "נרכש" לעניין בכוח אישיותו של הרצל. מעודד מאוד מפגישתו הראשונה עם הארכידוכס, המשיך הרצל לחתור אל יעדיו ולרקום את קשריו עם העולם. מלונדון הגיעה אליו הידיעה כי ויליאם גלדסטון, ראש ממשלת בריטניה לשעבר, קרא את התרגום האנגלי של ספרו מדינת היהודים והתרשם

HOTEL ROYAL

HOTEL ROYAL A CONSTANTINOPLE.

Constantinople, le 25 Juli 1896

Mein liebes Kind!
Nachmals gratuliere ich dir
zu unserem Hochzeitstag herzlich.
Der Sultan liess mich gestern
erwischen, ich möge nach bis
Montag hier bleiben. Das
ist zugleich Befehl u. Auss.
zeichnung. Dadurch wird aber
meine Zeit so kurz, dass ich
von heute gleich mit dem
Express nach London weiter
muss.
Ich habe niemand viel zu
thun, grüsse u. Küsse durch
u. die geliebten Kinder zärtlich
dein lieber Papa Theodor

ממנו לטובה. בווינה התקבל לשיחה אצל באיכוח האפיפיור בעיר, כדי לשמוע ממנו שאין בהצעותיו משום פתרון לשאלת היהודים, משום שהיהודים, בכל מקום שבו הם נמצאים, טבעים שיעוררו טינה כנגדם. וב־15 ביוני יצא יחד עם סוכנו ויועצו האישי לעניינים שונים ובעיקר לענייני טורקיה, פיליפ פון נוולינסקי, למסעו הראשון לקונסטנטינופול בניסיון לרכוש, תרתי משמע, תומכים לתכניתו, ובסופו של דבר גם לסלול את הדרך לפגישה אישית עם השולטאן הטורקי עצמו. אחד־עשר ימים שהה הרצל בקונסטנטינופול, מתגורר - על פי עצתו של המומחה לטקסים ולפרוטוקול הטורקי נוולינסקי - בסוויטה המלכותית שבמלון אימפריאל, כדי להאדיר את רושמו על יועצי השולטאן ומקורביו ושאר ראשי השלטון וכדי ליצור את התחושה כי הון גדול ניצב מאחוריו ונכון להיכנס לפעולה. אל השולטאן לא הגיע למרות מאמציו המופגנים של נוולינסקי להשיג ראיון כזה. אולם במהלך שהותו שם פגש הרצל את הוויזיר הגדול, ח'ליל ריפעת פאשה (ראש הממשלה), את המזכיר הכללי של מיניסטריון החוץ, נורי ביי, את מזכירו של השולטאן ומי שעתיד להיות הוויזיר הגדול איזט ביי, ואנשי שלטון אחרים. ללא לאות פרש בפניהם את השקפותיו ואת תכניותיו ליישב את היהודים בארץ־ישראל ותוך כדי כך להציל את טורקיה ולסלק מעל גבה את החוב הענק המעיק עליה.

בסופו של דבר לא יצא מהנסיעה בידיים לגמרי ריקות. ראשית, השולטאן כבר שמע עליו ועל רעיונותיו, ואף שטרם הסכין להם והודיע לנוולינסקי כי "ארץ־ישראל אינה עומדת למכירה", כבר היה משום הישג, שקיומו של איש כהרצל וקיומם של רעיונות ושאיופות כאלה בקרב היהודים, מן הסוג שהרצל ייצג, הגיעו אל תודעתו; ובפגישתו האחרונה של נוולינסקי עם השולטאן הבטיחו זה כי "במוקדם או במאוחר" הוא יקבל לשיחה את האדון הרצל. שנית, הרצל קשר קשרים ראשוניים עם ראשי השלטון הטורקי, שאחדים מהם, כנורי ביי, אף נלהבו לתכניתו. שלישית, נוולינסקי הצליח לארגן לו, בסיוע מזכירו של השולטאן, את אות המפקד של מסדר המג'ידיה, כדי שיוכל להראות לאחיו היהודים, שבקונסטנטינופול נטו לו חסד.

במשך שנה, מקיץ 1896 - בעיקר לאחר כישלון פגישתו עם אדמון דה רוטשילד - ועד קיץ 1897, מועד קיום הקונגרס הציוני הראשון, התמסר הרצל כמעט אך ורק לעבודה של הפעלת ההמונים היהודים, שעליה דיבר עם רוטשילד, ולארגון תנועתו. בעודו עושה דרכו לבזל, מקום ההתוועדות הציונית הגדולה, הירהר בשאלה אם אמנם יעלה המאורע הזה את העניין היהודי הציוני על סדר היום העולמי, תהא אם יתעוררו המעצמות הגדולות לצורך בפתרון השאלה היהודית, אם יקיצו סוף־סוף היהודים עתירי הממון נוכח גורלם של אחיהם המרודים והאומללים, ושמא אף הקיסר ייזכר בו ויזמין אותו אליו לשיחה על מצב היהודים. נדמה שהתגובה הראשונה בעקבות הקונגרס היתה דווקא מצד האפיפיור, שעל פי דיווחי העיתונות החל לנקוט צעדים למניעת "תפיסתם המתוכננת של המקומות הקדושים בידי היהודים". לאחר שזימן אליו את נציג הוויטיקן בקונסטנטינופול, להתייעצות בדבר הדרכים שיש לפעול בהן כדי לסכל את התכנית הציונית, פנה האפיפיור לצרפת, בתורת "בעלת החסות" על הנוצרים במזרח. ממשרד החוץ הצרפתי הודיעו לשגרירם ברומא כי צרפת תתנגד לכל שינוי במצב הקיים בארץ הקודש. בעקבות הידיעות הללו ביקש הרצל להיפגש שוב עם באיכוח האפיפיור בווינה, אלא שזה סירב לקבלו.

איגרת לשולטאן

אחרי הקונגרס חידש הרצל את קשריו עם אנשי השלטון הטורקי, באמצעותו של נוולינסקי, שהיה נוסע בין וינה לקונסטנטינופול והיה עתה אחד ממקבלי המשכורת הראשונים של התנועה הציונית. בין שאר תפקידיו היה מפעל החניכה של הרצל אל חוג ראשי המדינות, הוראתו את הליכות הדיפלומטיה, דרכי פנייה מסוגים שונים וכתובתם ומיעונם אל מנהיגי העולם. בעבודה משותפת הפיקו הרצל ונוולינסקי איגרת לשולטאן,

”

בראשונה אנהל משא ומתן עם הצאר (בהמלצה שאקבל מאת הפרוטקטור שלנו, הנסיך מוויילס) על אודות יציאה חופשית של היהודים... אחר כך אשא ואתן עם קיסר גרמניה, אחר כך עם אוסטריה. אחר כך עם צרפת על אודות יהודי אלג'יר.
(יומן, 9 ביוני 1895)

”

בעמוד ממול: וילהלם השני קיסר גרמניה (1859-1941). ירש את כס אביו, פרידריך השלישי, ב־1888. ב־1918 נאלץ לנטוש את המלוכה בעקבות תבוסת גרמניה במלחמת העולם הראשונה ושהה עד מותו בהולנד. לפי הדעה שרווחה בחוגים פוליטיים באירופה, מאחורי מסעו לארץ־ישראל ב־1898 היתה הצהרת כוונות על העניין הגרמני במזרח התיכון.

ועיקריה הקמת מדינת חסות יהודית בארץ־ישראל. בתמורה ישלמו היהודים את חובות החוץ של ממשלת טורקיה. המכתב שוגר לקונסטנטינופול באמצעות נורי ביי, המזכיר הכללי של משרד החוץ הטורקי, שאף שבפגישתו הראשונה עם הרצל נלהב מאוד לתכניתו, דרש עכשיו מקדמת שוחד של "כעשרים אלף פרנק" רק תמורת העברת המכתב. שלוש פגישות קיים הרצל בברלין עם שגריר טורקיה שם (לימים הוזיר הגדול) אחמד תופיק ביי, ערב מינויו של זה לתפקיד שר החוץ. תופיק ביי הסכים להגירת יהודים לטורקיה, ואמר כי הם "יזכו [שם] לקבלת פנים לבבית אך לא לאוטונומיה טריטוריאלית". תמורת קבלת הפנים הזו יהיה על היהודים לשלם סכום גדול מאוד. הרצל הגיב כי פתרון זה אינו נראה לו, ובפגישתם השלישית הצליח לרכך מעט את בן שיחו, בעיקר בדברי קילוסין וחנופה. "כשאתה, הוד מעלתך, תהיה הוזיר הגדול, תזמין אותי לקונסטנטינופול ואני אשקם אותה בשבילך". הקסם האישי ההרצליאני עשה שוב את שלו. השגריר הטורקי היה נלהב.

חסר לאות, הלך הרצל מן השגריר הטורקי אל ראש לשכתו של הקיסר הגרמני, וביקש להתקבל אצל הקיסר לראיון כדי לדבר איתו על הציונות. "הקיסר מכיר את העניין", אמר ראש הלשכה, והוסיף כי לדעתו הציונות היא עניין נכבד וחשוב, אלא שלדאבון הלב דווקא נכבדי הקהילה היהודית אינם נלהבים לה. עם זאת, הוא הבטיח להעביר את הקונטרס שמסר הרצל בידו לעיונו של הקיסר.

בינואר 1898 הודיע הקיסר וילהלם השני על כוונתו לבקר בארץ הקודש כ"צליין". מניה וביה, התעורר עניין גדול סביב ארץ־ישראל וסחף איתו גם את התנועה החדשה שהקים הרצל. כדי להוסיף ולקיים את העניין הזה, וכדי לשמור על המומנטום העצום בתנועה הציונית, שנוצר בקונגרס הציוני הראשון, תבע הרצל לקיים, כנגד דעת רבים מעמיתיו, קונגרס נוסף כבר בקיץ 1898. לאחד מהם, שטען כנגד מדיניות הראווה שלו ונגד "הרעש וההמולה" שעושה התנועה הציונית בהנהגתו, השיב הרצל, כי "בפוליטיקה, המולה היא הכול", ושההיסטוריה העולמית כל כולה היא המולה: "המולת כלי נשק, המולת רעיונות חדשים". קונגרס שני זה, שהיה מוצלח ומרגש לא פחות מקודמו, הוכיח לפחות דבר אחד בוודאות, והוא שהקונגרס הראשון לא היה איזו אפיזודה חולפת, ושהתנועה החדשה היתה מתארגנת והולכת. לא רק זאת, אלא שממש בסיומו קיבל הרצל שדר מאת השולטאן הטורקי, מנוסח בלשון אדיבה במיוחד. הרצל האמין כי זו מעין מחווה של השולטאן על הדרך המכובדת ששליטה הנוכחי של ארץ־ישראל – השולטאן – הוצג בקונגרס. וכאילו בכל זה לא היה דין, באותה עת ממש הגיעה אל הרצל גם הזמנה מן הארכידוכס מבאדן לבוא ולבקרו מיד אחרי הקונגרס. לרגע נדמה היה להרצל שהשמים נפתחים לפניו. כאילו בא רגע האמת וההכרעה במסע המאמצים המפרך שלו להעלות את היהודים על מפת הלאומים הסוברניים, מסע שאליו יצא הרצל שלוש שנים קודם כאשר כתב "פסקו החיים. החלו דברי ימי עולם".

מהקונגרס בבזל יצא הרצל למאינאן, משכן מעון הקיץ של הארכידוכס, על אגם קונסטנצה. הארכידוכס קיבלו בחום. גרמניה, אמר להרצל, מגלה סוף־סוף עניין פעיל בתכניתו של הרצל להקים מדינה יהודית בארץ־ישראל. באמצעות שגריר גרמניה בטורקיה נבחנה עמדת הטורקים לגבי התנועה הציונית, והתוצאה היא כי השולטאן רואה את תכניתו של הרצל "בעין יפה". הארכידוכס הוסיף כי שוחח בעניין עם אחיינו, הקיסר וילהלם, וכי זה הכיר בפוטנציאל הגדול הטמון בציונות. אף יצא שדר אל שגריר גרמניה בווינה, הרוזן פון אוילנבורג, להכין דין וחשבון יסודי בעניין זה ולהעבירו לקיסר. מסעו של הקיסר לארץ הקודש, אמר הארכידוכס, נועד להיות מסע פוליטי והוא רק מוסווה כמסע צלינות. תכליתו להרחיב את השפעת גרמניה במזרח ולגבשה. הקיסר מבקש להשיג זיכיון טורקי להקמתה של מסילת הברזל לבגדאד. לשם כך מתכוון הקיסר לעבור בקונסטנטינופול לשיחות עם השולטאן, בדרכו לארץ־ישראל.

"יעצתי לקיסר שימליץ על תכניתו של ד"ר הרצל באוזני השולטאן", אמר הדוכס. "ההשפעה הגרמנית בקונסטנטינופול היא עכשיו רבה ביותר. אנגליה נדחקה לגמרי החוצה, כמוה כמו שאר המעצמות... אם יאמר הקיסר מילה אחת לשולטאן, אין ספק שיתחשבו בה". הרצל היה נסער: "אנחנו זקוקים לפרוטקטורט, ויותר מכל אנו מעדיפים פרוטקטורט גרמני", אמר לארכידוכס. פרוטקטורט גרמני בארץ ישראל יהודית יפתח אפשרויות עצומות להתפשטות גרמנית במזרח. הציונות בכלל, הוסיף הרצל, היא עצם מעצמותיה של התרבות הגרמנית. סופרים יהודים ממוצא גרמני, הכותבים גרמנית, עומדים בראש התנועה הציונית. שפת הקונגרסים הציוניים היא גרמנית. שיבת היהודים לארץ ישראל תחדיר לרחבי המזרח יסוד תרבותי גרמני. הביקור אצל הארכידוכס גרר אחריו סידרה של מפגשים נוספים, שבהם יכול היה הרצל לפרוס לראווה את נוצותיו, נוצות הדיפלומט הכריזמטי ואיש החזון הגדול. הארכידוכס האץ בו לשוב מיד לווינה ולהיפגש שם עם שגריר גרמניה אוילנבורג. כן הבטיח כי הוא עצמו יערב בעניין את מיניסטר החוץ של הקיסר, הנסיך ברנהרד פון בילוב, שאין כמותו לטפל בעניין כה סבוך.

"לא היה בו זכר ליהודוך הרוכל"

הרצל לא השתהה. הוא חזר לווינה, התקשר לאוילנבורג וזה הזמינו מיד, במברק, לסור אל שגרירות גרמניה כבר למחרת בבוקר. באותה עת שהה גם הקיסר הגרמני בווינה לרגל הלווייתה של קיסרית אוסטריה אליזבת, והתגורר בבניין השגרירות. המפגש בין האציל הפרוסי והיהודי הווינאי הנאה ובעל הגינונים הפיק ניצוצות. כל אחד מהשניים הלם וענה באופן כלשהו על איזו נהיית לב עמוקה, סמויה ואף לא כל כך סמויה, אצל זולתו. "אם יש דבר שהייתי רוצה להיות" – אמר פעם הרצל – "הרי זה בן האצולה הפרוסית העתיקה". ולא יכול היה להיות – בחזות ובגינונים – אציל פרוסי מובהק יותר מהרוזן פיליפ פון אוילנבורג. הרצל, לעומת זאת, הרשים את אוילנבורג קודם כול בכך שהיה, בצורתו, באופיו ובמנהגיו, היהודי הכי פחות יהודי שיכול היה להעלות על הדעת. "לא היה בו זכר ליהודוך הרוכל", כתב אוילנבורג לימים בזיכרונותיו.

ההתוודעות אל אוילנבורג נשאה בחובה הבטחה עצומה בשביל הרצל. הרוזן היה ידד קרוב של הקיסר ובעל השפעה רבה בחצר המלוכה. דבריו של הרצל עשו את שלהם. טיעונו כי הציונות תביא קץ לאנטישמיות, תסיט יהודים צעירים מהמפלגות המהפכניות באירופה, תשפר את מצבה הכספי של טורקיה, תכונן תרבות מערבית במזרח הקרוב ותבטיח את שליטתה של גרמניה באזור, ובנוסף לכך גם תזמן בפני הקיסר וילהלם הזדמנות למלא תפקיד עצום בהיסטוריה האנושית כמי שהביא לשיבת עם ישראל לארצו, שבו את לבו של השגריר. הוא הבטיח לשכנע את הקיסר לקבל את הרצל לשיחה עוד לפני צאתו לארץ ישראל, אפשר אף בעת ביקורו הנוכחי בווינה, עד כדי כך היה העניין חשוב ודחוף בעיני אוילנבורג. כשהוסיף הרצל לסיום דבריו, כי הוא מצפה שאחת ממעצמות אירופה תסייע לתנועה הציונית, הקיימת כבר, וכי תחילה חשב שתהיה זו אנגליה ואילו היום מעדיף הוא שאת התפקיד הזה תמלא גרמניה, הגיב השגריר ואמר מיד כי על הרצל לפגוש מהר ככל האפשר את שר החוץ הגרמני, הנסיך פון בילוב, וכי הוא יסייע בכך.

ואמנם כעבור עשרים וארבע שעות כבר בא הרצל שוב לשגרירות, לפגישה עם שר החוץ של גרמניה, שקיבלו בחדר השינה שלו. המפגש הזה היה כישלון, על פי דברי הרצל עצמו. הנסיך בילוב חמם אותו בדברי כיבושין, עד כמה אוהב הוא את מחזותיו וקורא בקביעות את מאמריו, והרצל נשבה בקסמיו והתפתה לשיחת חולין. "מול אוילנבורג שקיבל אותי בקרירות הייתי חזק וקשה. דיברתי דברים קשים וברורים. במחיצתו של בילוב נעשיתי למרבה הצער סופר רודף כבוד". לפני סוף השיחה עוד ביקש הרצל ראיון אישי אצל הקיסר, ושר החוץ לא הגיב. ופגישה כזו לא התקיימה בימים הבאים. אולם כאשר עשה הרצל, כעבור ימים אחדים, ברכבת מווינה לפאריס בענייני הבנק היהודי שביקש להקים, שיגר

”

ניסחתי תזכיר על השאלה היהודית
בשביל הקיסר הגרמני. התזכיר יגיע
אליו באמצעות מתווך מהימן. אין זו
קובלנה אווילית או טרחנית... אלא
תכנית כוללת של עזרה עצמית למען
יהודי כל הארצות.

(מכתב אל אלברט רוטשילד, ראש
הסניף הווינאי של המשפחה,
28 ביוני 1895)

”

לריצ'ארד גוטהייל בניו יורק שדר שחתם עליו "סודי" ובו כתב: "נקראתי אל מדינאי אדיר. במשך 1,800 השנים האחרונות לא היה מצב ענייננו כה שפיר כפי שהוא עתה. שפתי חתומות. על כן, אפילו בסודי סודות איני יכול לגלות לך אלא כי דברים גדולים מתרגשים לבוא".

הקיסר "שבוי" בתכניתו של הרצל

מפאריס, שסערה סביב פרשת דרייפוס שהיתה עתה, בסתיו 1898, בעיצומה, כתב לשגריר אוילנבורג כדי לומר לו כי נוכח חולשתה של צרפת ורפיון משטרה, השעה היא שעת כושר יוצאת מן הכלל ליצור עובדות חדשות בארץ-ישראל, בתסותה של גרמניה. אוילנבורג לא היה זקוק לתזכורת הזאת כדי להלהיב את הקיסר לרעיונותיו של הרצל. עוד בווינה, בשעה שסעדו יחד, שוחח השגריר עם קיסרו על התכנית הציונית של הרצל, וזה נתפס לה מיד. אחר כך יצאו השניים לאחוזת הצייד של הקיסר בפרוסיה המזרחית, ושם הוסיפו לדבר בעניין, וגם באישיותו של הרצל, שאוילנבורג הרבה לשבחה. המסמכים של התקופה, מכתבים שהחליפו השניים וכן תעודות של לשכת הקיסר, מעידים כי אכן העניין הציוני נידון באינטנסיביות ביניהם באותה תקופה, ואמנם כעבור זמן קצר היה הקיסר "שבוי" בתכניתו של הרצל. לא כל כך פתרון מצוקת היהודים עניין את הקיסר אלא האפקט הדרמטי העצום שיהיה לשיבת היהודים לארץ הקודש תחת חסותו, וכן האפשרויות המדיניות הגדולות שנתגלמו במהלך שכזה, שהתיישב כה יפה, ובעיתוי כה מוצלח, עם מסע הצליינות שלו לארץ הקודש. לאוילנבורג הורה הקיסר לזמן את הרצל לפגישה איתו. לא לשיחה אישית ולא בגרמניה, אלא למפגש פומבי, ובירושלים. הרצל היה אמור להתייצב בפני הקיסר בראש משלחת ציונית רשמית. אל דודו, הארכידוכס של באדן, כתב הקיסר כדי להודות לו על שהפנה את תשומת לבו אל הציונות. "יהיה זה הישג עצום לגרמניה אם העולם העברי יישא עיניו אלי בהכרת טובה", כתב. במכתב, שהוא שילוב סהרורי למדי של "ריאלפוליטיק" ושל הזיות אנטישמיות, התבטא הקיסר כי לציונות מעלות רבות, וקודם כול בכך שיש בכוחה להסיט את האנרגיה היוצרת של שבט בני נשם לעניינים חיוביים יותר ממציצת דמם של הנוצרים, ולהביא להגירתם למזרח של שמים רבים שדיבוק הסוציאליזם האופוזיציוני דבק בהם. אמנם יודעים אנו, כתב הקיסר, שהיהודים רצחו את הגואל, אבל אלוהים יודע זאת טוב יותר, ואף העניש אותם על כך. יחד עם זאת, הוא אסר על כולם, אנטישמים ואחרים, לנהוג ביהודים ביד קשה למען תפארת האל.

מיד בקבלו את מכתב הקיסר, הבריך הארכידוכס להכלר כי הוא רואה את העניין כ"מוסדר. הפרוטקטורט יוכרז. ההתערבות אצל שליט הארץ הרצויה תיעשה". אוילנבורג מצדו כתב להרצל כי יש לו חדשות טובות בשבילו – הוד מלכותו הקיסר גילה הבנה "מלאה ועמוקה" לתנועה שלו, והודיע על נכונותו לקדם את האינטרסים של הרצל אצל השולטן באופן היסודי והדחוף ביותר. "הוד מלכותו ביקשני לומר לך כי הוא בכבודו ובעצמו נכון לקבל את הפרוטקטורט", הוסיף אוילנבורג. באספה באיסט אנד בלונדון, שאליה באו כחמישה-עשר אלף איש (יותר ממחציתם נותרו מחוץ לאולם), ימים ספורים אחרי שנודע לו על עמדתו החיובית של הקיסר, כבר דיבר הרצל, בחוסר זהירות, שלא כדרכו, על יציאת היהודים את אירופה. דבריו היו חזוניים וסתומים למי שלא ידע את הפרטים העובדתיים שהזינו אותם, אבל הם חוללו סערה באולם, ובהמשך בעולם היהודי כולו:

לא אצייר לכם את התמונה של השיבה, שכן זו תתחיל במהרה... אין אנו רחוקים מאותו היום. אני יודע היטב מה אני סח. מעודי לא דיברתי בוודאות כזאת. כיום אני אומר לכם: לא רחוק הזמן שהעם היהודי ייצא לדרך. אתם מאמינים שהיהודים יעלו ארצה אם נקבל את הארץ? ענו לי! ענו לי!

בעמוד ממול: פרידריך, הארכידוכס של באדן (1826-1907). מ-1856 שליט מדינת באדן. ב-1871 הכריז על וילהלם הראשון כקיסר. היה הדמוקרטי והליברלי שבנסיכי גרמניה, ומאז פגישתו עם הרצל – תמך בעקביות בו ובציונות. "האדם האציל ביותר שאני מכיר, [איש] עדין, אדם גדול ונכון לעזור" – כתב עליו הרצל.

והקהל השיב בשאגות "הן". בתחילת אוקטובר 1898 ביקר הרצל באחוזתו הכפרית של הרוזן אוילנבורג במחוז פּרַנְדֶנְבוּרְג, על פי הזמנת הרוזן. אוילנבורג הוסיף בעל פה את מה שכבר כתב להרצל, שהקיסר אוהד מאוד את התכנית של הרצל, ושלמרבחה המזל גם מיניסטר החוץ פון בילוב, שהוא "הטוב בידידי ומדינאי גדול", נתפס לעניין. התמונה שצייר אוילנבורג באוזני הרצל, בעודם מטיילים ברחבי האחוזה ומשיחים, היתה כמעט יפה מכדי שתהיה אמיתית. הקיסר כבר חי בגופו ובנפשו את רעיון הפרוטקטורט, והוא מתכנן ליעץ לשולטאן הטורקי להרשות הקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל. לשם הכנת המפגש הפומבי בירושלים, ייתכן שהקיסר יעניק ראיון אישי להרצל בקונסטנטינופול, בדרכו לארץ ישראל, ויכריז בפומבי על תמיכתו בעניין היהודי. "מוטב להכריז על כך בגלוי, באורח הפגנתי", אמר אוילנבורג. ואם יהיו קשיים והתנגדויות מצד המעצמות האחרות באירופה, גרמניה כבר תתגבר על כך, "העולם יאלץ להשלים".

שאיפתו של הרצל מאז שהקים את התנועה הציונית, ושלימים תהיה גם נר לרגליו של דוד בן-גוריון עוד כראש התנועה הציונית בארץ-ישראל ואחר כך כראש ממשלת ישראל – להשתית את קיומה ואת ביטחונה של הציונות על ברית עם מעצמה גדולה – עמדה, אפוא, להתגשם כבר בשלב כה מוקדם. מה שאמר הרצל לבארון הירש בפגישתם ב־1895, כי "[הקיסר הגרמני] יבין אותי. הוא חונך לכך, לשפוט בעניינים הרי עולם", שנשמע אז כהזייה טרופה ועורר חיוך ספקני אצל הירש, נראה עכשיו, ארבע שנים לאחר מכן, כקורס ממשות. בשובו מאחוזת אוילנבורג כתב הרצל ביומנו, בהתפרצות של רגש, "Wunderbar Wunderbar!" [יוצא מן הכלל!]. הוא היה משוכנע שתכנית הפרוטקטורט הגרמני היא בבחינת "עניין גמור". לידידו ועוזרו הנאמן דוד וולפסון כתב, כי "זה מאורע בלתי רגיל שרבים לא התנסו בו מעולם. חלום שהתגשם פתאום". הוא נתפס לצד התיאטרלי, הפומבי, של כוונת הקיסר, להעניק לו את חסות גרמניה קבל עולם, שהיה קרוב גם ללבו כאיש תיאטרון ופוליטיקה של המונים, ונסחף להתרפק ברגשנות על הסגנון הפרוסי "הישן, המפואר וההדור": "הכול בגלוי! כך השיגו תמיד את רצונם".

למחרת הזמן הרצל לבקר בארמון הקיסרי בפוטסדאם. תחילה פגש שם, בשעת בוקר מוקדמת, את הארכידוכס מבאדן, שנהפך למעין פטרוננו האיש, וזה חזר באוזניו על דברי אוילנבורג. הקיסר "ממש נלהב... נתפס כל כולו לרעיון". בצהריים חזר הרצל לארמון להיפגש עם הנסיך פון בילוב, שר החוץ ועם קנצלר הקיסרות, הנסיך לבית הוֹהֶנְלוֹוֶה. השיחה עם השניים היתה הרבה פחות נעימה, והיתה זרועה נימות אנטישמיות מצדם. "אתה באמת חושב שהיהודים ינטשו את הבורסה שלהם ויילכו אחר־כך לארץ-ישראל?", שאל הנסיך הוהנלווה; ו"איזה שטח בדיוק רוצים הציונים" לעצמם, עד ביירות, או אף רחוק מזה צפונה? כמה מהגרים צפויים לבוא לארץ-ישראל ומי יממן את כל זה? ו"מה עמדתה של טורקיה" בסוגיה? שאלה אחרונה זו במיוחד, אולם גם הננימה הכללית של הפגישה המוזרה – שהסתיימה אמנם בקריאתו של שר החוץ להרצל, "להתראות בקונסטנטינופול, אדוני הדוקטור!" – היו אות מבשר רע ראשון לכך שמהו אינו כשורה בתמונה הוורודה מדי שנצטיירה עד כה להרצל מדיווחיהם הנלהבים של הארכידוכס ושל אוילנבורג על היסחפותו של הקיסר לתכניתו של הרצל, ועל נכונותו של שליט טורקיה להסכים עם התכנית. האות הזה לא נשמט מחושיו הרגישים של הרצל. הוא קלט אותו היטב. אך העניינים יצאו מזמן משליטתו, ומכל מקום נותרו שלושה ימים בלבד עד לנסיעתו שלו לירושלים, ודבר עוד לא היה מוכן לנסיעה.

למחרת, בווינה (את הלילה עשה בנסיעה מפרכת ברכבת, מברלין לווינה), כינס ישיבה דחופה של הוועד הפועל הציוני. האישים שפנה אליהם ראשונים כדי שיצטרפו למשלחת לירושלים – בהם אוסקר מרמורק, מקס נורדאן, מקס מנדלשטם – לא יכלו או לא רצו להתפנות מענייניהם ולהצטרף למסע, שמלכתחילה לא היו הכול שלמים איתו ושסופו החיובי כלל לא היה ברור. דוד וולפסון ומקס בודנהיימר, לעומתם, התייצבו מיד לצידו של

הרצל, נכונים לצאת לדרך, ואליהם צירף הרצל מהנדס וינאי בשם יוסף זיידנר, שכבר ביקר בארץ־ישראל והכירה, ואת הרופא וסגן נשיא הוועד הפועל, מוריץ שנירר. זו היתה אפוא המשלחת הציונית שעתידה ללוות את הרצל במפגשו המיוחל עם הקיסר ולהיות עדה למאורע הגדול.

ראיון אישי מבטיח

על פי כל אמת מידה היה המסע לארץ־ישראל, מתחילתו ועד סופו, מעין התגשמותו של סיוט. מחזה כושל, שהסתיים כמעט בשיברון לב לכותבו ולשחקנו הראשי. כבר בקונסטנטינופול, כאשר ניגש בודנהיימר לשגרירות גרמניה כדי להודיע לשגריר על בואו של הרצל, היה ברור כי התסריט של הצדדים השונים השותפים למאורע אינו זהה כלל. על פניית בודנהיימר הגיב השגריר בקיצור, "אינני מכיר שום דוקטור הרצל", וסירב לקבלו לשיחה. בסופו של דבר, כעבור ימים מורטי עצבים, העניק הקיסר להרצל ראיון אישי בארמון יילדז, שנמשך שעה ארוכה ונראה מבטיח מאוד מבחינת הסיכויים שפתח לציונים. הרצל חזר על טיעונו, שנועדו בין השאר לחזק את תמיכת הקיסר בתכניתו: השיבה לארץ־ישראל תרחיק את היהודים מן המפלגות המהפכניות, היא תביא את הציוויליזציה הגרמנית למזרח התיכון ותחזק את נוכחותה ואת השפעתה שם, יפתרו בעיות הכספים של טורקיה, וכל זה ייעשה בחסותו, בתמיכתו ובהנהגתו של הקיסר. נותרה רק שאלת הסכמתם של הטורקים, והקיסר לא יחס לה חשיבות יתרה. "בכל זאת, אם הקיסר הגרמני מעורב בדבר ומראה עניין, ודאי יעשה הדבר רושם... סוף־סוף אני היחיד המהימן על השולטאן והוא סומך עלי", אמר הקיסר בקלילות. השניים עשו רושם רב זה על זה. הרצל הופנט מעינו של הקיסר, "עיני קיסר ממש, מעודי לא ראיתי עיניים כאלה". בצאתו מהפגישה אמר לידידו וולפסון רק מילה אחת, "עצום!". גם הקיסר, מסתבר, התרשם מאוד מהרצל, שהקפיד במיוחד על הופעתו הכללית, לבושו ואורח דיבורו. ביומנו ציין הקיסר את מוחו התריף של הרצל, את תבונתו, את אורח המחשבה האצילי שלו ואת עיניו רבות הבעה.

בלילה שאחרי הפגישה ולפני ההפלגה מקונסטנטינופול לעבר ארץ־ישראל, עוד ניסח הרצל את הנאום שעתיד הוא לשאת בפני הקיסר בירושלים. הוא היה אמור למסור את נוסח הנאום לגרמנים טרם צאתו את קונסטנטינופול, אך הדבר לא עלה בידו בשל תעוקת לב חריפה שתקפה אותו. "עבר עלי לילה קשה מאוד" – כתב לנסיך פון בילוב משהעביר לו נוסח לא שלם של הנאום – "איני מסוגל כמעט לעבוד". את השאר הבטיח להעביר לפמליה הקיסרית בהגיעו לארץ־ישראל. בעזבו את קונסטנטינופול, על סיפון האונייה, יכול היה לשחרר ליומנו, ולו על דרך העקיפין, את אשר לא העז לומר בקול, גם לא לעמיתיו היותר קרובים, ולבטא את מלוא המשמעות שייחס למפגש הפומבי בירושלים ואת גודל התקוות, המדיניות וגם האישיות מאוד שלו, שתלה במפגש עם הקיסר בירושלים, ובביקור עצמו בארץ־ישראל. "מתקרב אני כנראה אל פסגת מפעלי הטרגי", הוא רשם ביומן. הרגשות שעוררה בו הארץ מוכת החום והקדחת היו "רגשות מעורבים". בעת הביקור בירושלים רשם ביומנו כי "כאשר אזכרך ירושלים לא בעונג אזכרך". הוא נרתע מהזוהמה, מהשנאה ומהקנאות שראה בעיר הזאת. "אם יבוא יום וירושלים תהיה לנו, ראשית כל אעשה בה ניקיון יסודי". הכותל המערבי, שריגש את חבריו למסע, הותיר את הרצל כמעט אדיש. אולי משום שראה בעיקר את הקבצנים, "מכוערים, עלובים, ערמומיים", שעוררו בו שאט נפש. ביומיים שקדמו לבואו של הקיסר, סיירו הרצל וחברי הפמליה שלו בבית־הספר החקלאי במקווה ישראל ובכמה ממושבות הבארון שבמישור החוף דרומית ליפו. המתיישבים היהודים קיבלו אותו כגיבור, כ"נשיא מדינת היהודים". ילדים שרו שירים לכבודו וצעירי המושבה רחובות ערכו לכבודו מפגן רכיבה על סוסים. אבל ד"ר מזיא, הרופא של ראשון לציון, היה פסימי בדבר יכולתם של היהודים להחזיק מעמד. כשאמר הרצל שיש להביא אלפי פועלים כדי שייבשו את הביצות, השיב הרופא, "כולם ימותו קודם בקדחת". בלילה

בעמוד ממול: הנסיך ברנהרד פון בילוב (1849-1929), מדינאי גרמני, היה בשירות הדיפלומטי הפרוסי מ־1874. ציר ברומניה, שגריר באיטליה ושר החוץ – בשנים 1897-1900. מ־1900 עד 1909 היה קנצלר גרמניה וראש ממשלת פרוסיה. הרצל הרגיש שהיה יכול להצליח במשימתו לשכנע את השליט אלמלא בילוב שהסית את הקיסר נגד העניין.

למעלה: הנסיך כלודוויג לבית הוהנלוהה (1819-1901), מדינאי גרמני ואציל קתולי. בשנים 1894-1900 היה קנצלר גרמניה וראש ממשלת פרוסיה.

שלפני ביקורו של הקיסר במקווה ישראל קדח הרצל בחום. למחרת, למורת רוחם של פקידי הבארון, התייצב הרצל החולה בשער מקווה ישראל והמתין לשיירת הקיסר, והיה היחיד שהקיסר הכירו והתעכב לידו. כבר מרחוק הבחין בו והתקרב אליו רכוב על סוסו. "מה שלומך?" שאל הקיסר.

"רוב תודות להוד רוממותו! אני מסייר בארץ. איך עברה הנסיעה על הוד רוממותו עד עכשיו?"

"חם מאוד! אבל צפוי לה עתיד לארץ הזאת."

"לפי שעה היא חולה", אמר הרצל.

"היא זקוקה למים, להרבה מאוד מים", הגיב הקיסר.

"כן, הוד רוממותו, דרוש תיעול בקנה מידה גדול", אמר הרצל.

”

ד"ר הרצל, אדם פיקח, נבון מאוד,
בעל עיניים מלאות הבעה. בהחלט
אידאליסט נלהב בעל מנטליות
אריסטוקרטית. הוא הציג לפני בצורה
מושכת לב את רעיונותיו, שעיקרם
יצירת הודמנות להתיישבות בקנה-
מידה גדול של אחיו היהודים בארץ-
ישראל.

(מתוך זיכרונות הקיסר הגרמני
הנמצאים בארכיון המדינה הגרמני)

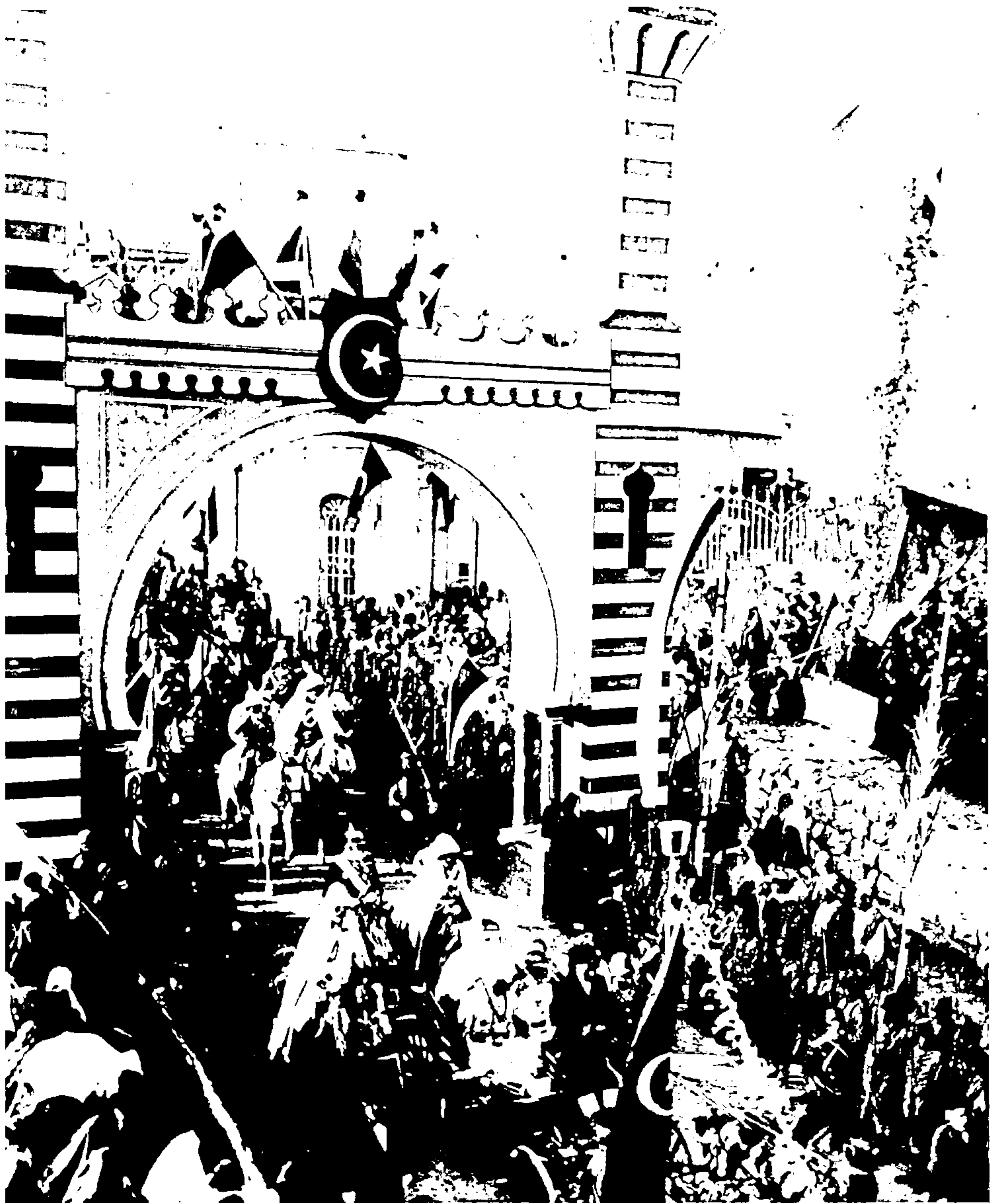
”

”יש לה עתיד לארץ זו”, סיים הקיסר את השיחה ויצא לדרכו לעבר ירושלים.
פגישה נעימה זו בדרך לירושלים לא בישרה מה עתיד להתרחש בראיון הרשמי בין הקיסר
להרצל, שנועד להתקיים בירושלים. ארבעה ימים מורטי עצבים המתינה פמליית הרצל
בירושלים לסימן כלשהו מאת הקיסר. אף לא היתה ודאות שהראיון אכן יתקיים. בעיר אף
פשטו שמועות שהקיסר עומד להפסיק את ביקורו ולחזור לברלין, וכי צרפת הכריזה מלחמה
על אנגליה במסגרת המאבק בין שתי המדינות על השליטה בחלקים מעמק הנילוס. בעת
ההיא נע הצבא הבריטי ממצרים דרומה אל סודן, כדי להגיע לקניה וליצור רצף טריטוריאלי
מצפון אפריקה ועד דרומה. בה בעת נעה משלחת צרפתית מגאבון מזרחה, אף היא אל
סודן. שני הכוחות נפגשו בפאשודה, ושם כמעט פרצה מלחמה בין צרפת לבין אנגליה.
בסופו של דבר הגיעו שתי המעצמות להסכם. רק ביום החמישי לשהותם בעיר הזמן הרצל
למחנה האוהלים של משלחת הקיסר. קיבל אותו שם יועץ הצירות הגרמנית, ריינהולד
קלֶמֶת, והחזיר לו את נוסח נאומו, שפסקאות שלמות ממנו מחוקות בעיפרון. פסקאות
אלה, אמר היועץ ביהירות, אין הוא יכול להרשות שהרצל ישמיע לקיסר. היועץ הורה להרצל
להביא נוסח חדש של הנאום, יחד עם הנוסח הראשון, ובו מחיקות היועץ, כדי שיהיה
אפשר לערוך השוואות בין השניים. כל הפסקאות שבהן דובר על מטרות התנועה הציונית,
על סבלו של העם היהודי, וכן הבקשה המפורשת שהקיסר ייתן את חסות גרמניה וחסותו
שלו ל”חברת קרקעות יהודית לסוריה ולארץ-ישראל”, נמחקו מנוסח נאומו של הרצל, וכך
הוא נהפך כללי יותר, פחות מוגדר ותכליתי. או שהיה פזורדעת או שהבין כי אין סיכוי
למחאה כלשהי, לא ניסה הרצל כלל לשכנע את הפקיד. הוא מחל על כבודו ולקח איתו את
הנאום המשוכתב, כדי לתקנו. הראיון עם הקיסר, נאמר לו, נקבע למחרת היום.

לא אמר לא ולא אמר כן

בצהרי ה-2 בנובמבר 1898, התייצבו אפוא בשערי המחנה הרצל, וולפסון, בודנהיימר,
שנירר וזיידנר, כולם לבושים חליפות כהות מהודרות, שהרצל בחן בקפידה את פרטי מראהו
לפני שיצאו לדרך. שוב קיבל הקיסר את הרצל בסבר פנים יפות, והרצל הציג בפניו את
חבריו למסע, ואחר כך קרא את הנאום שהכין, בעוד ששר החוץ פון בילוב עומד בצד וקורא
את הנוסח המתוקן כדי לראות שהרצל אינו חורג מן הגרסה המוסכמת. הרצל פתח ודיבר
על הקשר ההיסטורי שבין היהודים וארץ-ישראל, ארץ ”שהיתה ארץ אבותינו”. הסיפא
המקורי של משפט זה לפי הרצל, ”שאינה עוד שלנו” הוצא מן הנוסח שהשמיע בפני הקיסר.
הוא הודה שהקשר של היהודים לארץ הקודש אינו נובע מזכות לגיטימית כלשהי, אולם
קבע כי זהו חלום, חלום החי וקיים בלב מאות אלפים. את הקטע שבא כאן בנוסח המקורי,
על סבלותיו של העם היהודי ועל הרדיפות אותו, שהזינו את חלום השיבה לארץ-ישראל,
השמיעו הגרמנים. כיום, המשיך הרצל, התנועה הציונית היא תנועה מודרנית, המשולבת
בחיי הזמן הזה, ושואפת לפתרון השאלה היהודית על פי אפשרויות הזמן החדש. אמצעי
התקשורת, הישגים טכניים שאיש לא חלם עליהם, הקיטור והחשמל, ששינו את פני כדור
הארץ, יכולים לתרום גם לקידום מטרות הומניות. איזכור ההתעוררות הלאומית היהודית,
הקונגרס הציוני בבזל ותביעת התנועה הציונית ל”כינונו של בית לעם היהודי שיובטח
במשפט הפומבי”, הוצא מן הנוסח שהותר להרצל להשמיע. עוד דיבר הרצל על הארץ
שהקיסר ראה במו עיניו, המשוועת לגאולה, לשיקום הריסותיה, ומנגד ישנו הפרולטריון
היהודי, השרוי במצוקה, והמשווע לארץ ולאדמה שיוכל לעבדן ולהפריחן. שני מצבי מצוקה
אלה, של הארץ ושל העם, יש להפגיש בתכנון ובשום שכל ולהפיק מהם תועלת ופתרון.
הפעלת התכנית הציונית תועיל לא רק ליהודים אלא לתרום גם לרווחתה של טורקיה.
שיקום אזורים שוממים יביא רווחה ואושר לבני אדם רבים. עוד אמר הרצל כי ”הרעיון
שלנו” לא יפגע ברגשותיהם ובזכויותיהם של בני אדם אחרים. ”מבינים אנו ומכבדים את
יחס הקדושה של כל הדתות לאדמה שעליה באה לעולם דת אבותינו”. את דבריו בסיום, כי

בעמוד ממול: הרצל (מימין) וחברי המשלחת
הציונית: וולפסון, בודנהיימר, שנירר וזיידנר
(בכובעי שעם לבנים) בירושלים, עם בני משפחת
מרקס, שאירחו אותם ברוחב לב בביתם
שברחוב ממילא.

”

אמרתי לו (לפיליפ פון אוילנבורג):
תנועתנו קיימת. אני מצפה שאחת
המעצמות הגדולות תקדם את ענייננו.
בתחילה חשבתי כי תהיה זו אנגליה...
אך הייתי מעדיף שתהיה זו גרמניה.
(יומן, 16 בספטמבר 1898)

”

הרעיון הציוני מבשר התפייסות כללית, וכי לשם כל אלה, ולכינונה של חברת התיישבות יהודית לסוריה ולארץ־ישראל, מבקש הוא, הרצל, "מבקשים אנו" [היהודים] את חסות הקיסר הגרמני, לא ניתן להרצל לומר, והם נמחקו מהנוסח המקורי של הנאום.

תגובתו הרשמית של הקיסר היתה קצרה. "אני מודה לך על דבריך. הם היו מעניינים ביותר. הדבר טעון עוד עיון בפרטים ובדיקות ודיונים נוספים". את הצהרת החסות של הקיסר, את עניין הזכות לשיבת היהודים, שביקש הרצל לקבל במפגש ההיסטורי הזה, על אדמת ארץ־ישראל, בירושלים, הוא לא שמע. הוא לא ידע כי רעיון זה שהקיסר כה נלהב לו בפגישות קודמות אתו, נפל עוד בקונסטנטינופול כאשר השולטאן סירב אף לדבר בעניין זה עם הקיסר. מן התגובה הרשמית עבר הקיסר למעין שיחת חולין ידידותית על חשיבות המים והצל לארץ, והוסיף כי הוא מסכים שיש בארץ הזאת מקום לכולם, רק צריך ליצור מים וצל. "תנועתך", אמר הקיסר להרצל, "אני מכיר אותה היטב, ויש בה רעיון בריא". אחרי חילופי דברים על החום הכבד, תרם שר החוץ של הקיסר את תרומתו לשיחה וחזר לעניין המים, "כפי שהואיל הוד מלכותו הקיסר לומר". הרצל אמר כי הציונים יוכלו להביא מים לארץ. "זה יעלה מיליארדים אבל גם יכניס מיליארדים".

"כן, כסף יש לכם בשפע, יותר מאשר לכולנו", אמר הקיסר. "הכסף, שגורם לנו בעיות כל כך רבות, אצלכם הוא מצוי בשפע", הוסיף פון בילוב משלו. משלחת הציונים הגישה לקיסר אלבום תצלומים מהמושבות היהודיות בארץ־ישראל והפגישה הסתיימה.

אף שכבר ידע בפיכחונו שהפגישה לא העלתה דבר מכל אשר קיווה לו, ניסה הרצל לשמור על מראית עין של אופטימיות. "הוא לא אמר לא ולא אמר כן", סיכם בצאתו מהפגישה. תוהה בינו לבינו על התוצאות העתידיות של מסעו לארץ־ישראל ועל משמעות מפגשו עם הקיסר, ביקש עתה הרצל לעזוב את הארץ מהר ככל האפשר, ולחזור לאירופה שממנה היה מנותק זה ימים רבים. חרד היה גם לחייו מחשש שיתנקשו בו. עוד באותו

בעמוד ממול: שער מעוטר שהוקם ברחוב יפו בירושלים לכבוד ביקורו של הקיסר וילהלם השני ב־1898. הרצל כתב ביומנו: "מחלון חדרי במלון ראיתי את הקיסר עובר בשער הניצחון".

למעלה: המשלחת הציונית בביקור בקברות המלכים בירושלים, עם מדריך (מימין).

לילה ארזה אפוא המשלחת את מיטלטליה ויצאה בחשאי לנמל יפו. משם, אחרי יום של המתנה, הפליגו החמישה על ספינת משא בריטית קטנה לאלכסנדריה. שם גילה הרצל להוותו, שדבר הראיון שלו עם הקיסר הגרמני, בירושלים, לא זכה לאיזכור כלשהו בעיתונים הצרפתיים והאנגליים. עדיין קיווה הרצל, או שמא כבר ידע שהוא מטפח איזו משאלת לב חסרת סיכוי, שעיונו של הקיסר בדבר ישמר את סיכויה של תכניתו. אולם ההודעה הרשמית של גרמניה על סיורו של הקיסר בירושלים סיכלה גם תקווה זו. הפגישה של הרצל עם הקיסר היתה אחת מני רבות שעליהן דווח בהודעה, מעין אירוע חברתי, בין שאר אירועים אחרים, ללא חשיבות מדינית. אחרי שקיבל את הקונסול הצרפתי, נאמר בהודעה הגרמנית, קיבל הקיסר משלחת יהודית, שהגישה לו אלבום עם תמונות מהמושבות היהודיות שהוקמו בפלשתינה. על נאום ראש המשלחת, השיב הוד מלכותו כי כל המאמצים שמטרתם לשפר את החקלאות בפלשתינה לתועלת האימפריה הטורקית ומתוך הכרה מלאה בשלטון השולטאן יזכו להתעניינותו רבת החסד של הקיסר. זו היתה לשון ההודעה, והרצל וחבריו ידעו שנחלו כישלון חרוץ ושעבודה של שנים ירדה לטמיון. אולם בעוד שמלוויו של הרצל נתקפו דכדוך, שמר הוא על זקיפות קומה, ואפילו הצליח למצוא נקודת אור בתבוסה, בכך שהקיסר לא הכריז בפומבי על מתן החסות. אילו עמד הקיסר בהבטחתו והיה מעניק עכשיו את חסותו למפעל הציוני, אמר הרצל, היינו זוכים בטווח הקצר, ואילו בטווח הארוך היינו נמצאים חסרים ונאלצים לשלם על כך ריבית דריבית.

בחזרה לחלון הטורקי

ימים קשים באו על הרצל אחרי שובו ממסעו לארץ־ישראל. הוא הותקף בתוך תנועתו על שהוא מתמכר לדיפלומטיה אישית ראוותנית ועקרה, על שהוא מוליך שולל את ההמונים היהודים האומללים ומולך שולל ואינו מבין את כוונות האישים שאיתם הוא נפגש ברוב הדר, ועל כך שאינו משתף כלל את עמיתיו במידע ובתכניות. כג'נטלמן מושלם עמד בהבטחתו לגרמנים ולא פרסם את פרטי פגישותיו ושיחותיו המוקדמות עם הקיסר ועם מקורביו בגרמניה ובקונסטנטינופול, שיכלו להפריך את ההאשמות הללו. "איני יכול להשיב בלי להיכנס לפולמוס מלוכלך מאוד", אמר.

בינואר 1899, כדי לצאת מן המיצר, החליט לנסות להיפגש עם הצאר הרוסי. הוא פנה לידידתו הבארונת האוסטרית הפציפיסטית ולימים כלת פרס נובל לשלום ברטה פון זוטנר, שתתווך למענו אצל הרוסים. הצאר סירב לקבלו. נדמה שבפעם הראשונה חש הרצל שהמילים, נשקו העיקרי, אוזלות לו, או "נשחקות מרוב שימוש. הרעיונות נהפכים למליצות, והמליצות מאבדות את טעמן". הוא ניסה שוב, באמצעות קשריו הטובים בחצר הקיסרות הגרמנית, להתקבל אצל הקיסר, אבל גם זה מיאן להיפגש איתו. הקונגרס השלישי, בקיץ של אותה שנה, עמד גם בסימן ההתנגדות הגוברת כלפיו בתוך התנועה וגם בסימן הידיעה הברורה לכל המעורבים כי אין לו תחליף וכי הוא מנהיגה היחיד האפשרי של תנועה זו באותה שעה. שוב עשה ניסיונות להגיע אל הצאר.

הוא חידש את מגעיו עם הטורקים (לאחר מות סוכנו נוולינסקי, שקטע במידת מה קשרים אלה), בין השאר באמצעות שירותיו הטובים של סוכן־מתווך חדש, ססגוני לא פחות מקודמו, ארמיניוס וּמְבֶרְק, אנתרופולוג, בלשן, הרפתקן, יהודי הונגרי כהרצל, וידיד אישי של השולטאן הטורקי. "אנא, כתוב לשולטאן ובקשו לקבל אותי... אני יכול להועיל לו בעיתונות העולמית", ביקש הרצל מוּמְבֶרְק, "עצם בואי אליו יעלה את האשראי שלי אצל אחרים". במאי 1901, במלאת לו ארבעים ואחת, שש שנים אחרי שהקים את התנועה הציונית, שעשתה אותו "זקן עייף ועני", נפתח שוב החלון הטורקי. וּמְבֶרְק דיווח לו מקונסטנטינופול שהשולטאן "משתוקק" לראות אותו. הרצל נסע מיד לפגוש את סוכנו בבודפשט, בשובו מטורקיה. כבר ברדתו מהרכבת אמר וּמְבֶרְק, בעודו מגדף את השולטאן המטורף והשודד, כי "הוא יקבל אותך, הוא רוצה לראות אותך". אבל הזהיר מניה וביה את

למעלה: וולפסון ובודנהיימר על סיפון אוניית המשא הבריטית הקטנה "דנדי", בדרך לאלכסנדריה. מחמת החוס הכבד ששרר בתאיהם הסמוכים לחדר הדוודים, העדיפו חברי המשלחת ללון על הסיפון.

בעמוד ממול: הרצל והמשלחת באלכסנדריה, שם נחלו אכזבה מרה מהעובדה שהדיווח בעיתונים אירופיים על ביקור הקיסר בירושלים לא הזכיר כלל את דבר המיפגש שלו עם הרצל.

